Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың май 24 воскресенье № 121 (13421)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 көпеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу эдлечглиг хуралынга чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүдезиин дүргедедири дээш демиселдиң байдалдарында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ажылын сайзыраңгайыдар талазы-биле хемчегларниң дугайында айтырыгны чугаалашкан. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлериниге дүүштүр партия болгаш чазактың улус ажыл-агыйын туруштуг болгаш шапкын хөгжүдер, таптаашкынныг чоруктарны ажып эртер талазы-биле улуг экономиктиг болгаш организавчы хемчегларни ап чорутканы демдеглеттинген. Ындыг-даа болза улус ажыл-агыйын удуртуп башкарыныңң ажыктыг системазын тургузары доозулбаан. Ол сорулганы чедип алыры-биле бот-боттарының арагында тудуш харылзаалыг адырларны эргелеп башкарып, оларның ажыл-чорудулгазының методтарын сайзыраңгайыдарының, төп экономиктиг министерстволарның болгаш ведомстволарның, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң ажылын экижидериниң талазы-биле чугула хемчегларни тодаратканын. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң аппарадының ажылының хевирлерин болгаш методтарын экижидер талазы-биле саналдарны деткээн.

Материалдыг бүдүрүлгеге хамаарыжыр министерстволарның болгаш ведомстволарның ажыл-чорудулгазының эде тургузуушкунуңуң углаңышкыны чугаалажып көргеш, Политбюро министерстволарның болгаш ведомстволарның ажылын организастаарында болгаш оларның ажылының методтарында чыгдына берген таптаашкынныг чоруктарны болгаш четпестерни узуткаарының база Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжыышкынының) дугайында ССРЭ Хоойлузунуң төлевилелинде тодаратынган ажыл-агый чорудулгазының чаа байдалдарында министерстволарның болгаш ведомстволарның роюн болгаш хүзээлгелерни өскертир талазы-биле хемчегларни чүүлдүг деп санаан. Бүдүрүлгени эргелеп башкарыңның организастыг структуразын, министерстволарның болгаш ведомстволарның аппаратының ажылының стиль болгаш методтарын эде тургузарының талазы-биле сорулгалар айыттынган.

Эргелеп башкарылганың республика органнарының ажыл-чорудулгазын сайзыраңгайыдарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Саналдаттынган хемчегер эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, улус депутаттарының край болгаш область Советтериниң күүсконарының эргелерин калбартырынче, хамаарышкан девискээрлериниң улус ажыл-агыйының комплекстиг хөгжүлдезин дээш, чүрттүң чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекизинге үүлүүр түс-түс регионнарның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедиринге, чонуң ажыл-бүрү негелде-хереглелдерин хандырарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары дээш оларның харысалгазын бедиперинче угланган деп демдеглээн. Бүдүрүлгелериниң ажыл-агый бот-тускайлаң чоруунуң калбарганы-биле холбаштыр эргелеп башкарылганың республика болгаш чер-чер органнарының хүзээлгелерин төдарадырыг чугула деп санаан.

Үндезин болгаш дузалал шинчилелдерни калбартыр база ол ышкаш айыттынган дериг-хереклелдерни бүдүрерин бо беш чылда болгаш дараазындагы үелерде сайзырадыр соруулга-биле Ульяновскиге машина тудуушкунуңуң микроэлектрониказының болгаш автоматчыдылгазының ажыглал төвүн тургузар дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайында СЭКП ТК-ның докталының күүседевининг чоруп турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, Политбюро төөте болгаш чер-черде амыдыралдың арага-ишпес хевирин бадыткаар, арагалаашкынга удур эптеш чоруктуу тургузар талазы-биле улуг ажыллар чоруттүнүп турарын демдеглээн. Ол чорук шинтилелге чогумчалыг эки ажыл-чаң байдалдарын экижидиринге, күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш корум-чурумун быжыглаарынга дузалап турар. Ындыг-даа болза, бо ажыл чер болганда чогуур деңнелге дүүштүр, шаап халдакчы ёзу-биле чоруттунмайн, а чамдык черлерде сөөлгү үеде шуут сулараан боон турар. Чер-чер органнарының тоомча чок чоруунуң уржуундан чамдык черлерде кижилериң хуузунда эзиртир суксуунар белеткээриниң көвүден турары дүвүреңнг байдалдыг апарган.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаарынче угланган СЭКП ТК-ның доктаалдарын күүседир талазы-биле ажылды идепкейжидиринең, ол ажылга чаа идигни бээрин, доктаамал системажыдып, дээштиг чорударының чугулазын, кижизидикчи, экономиктиг, медицина болгаш административ-эрге-хоойлу хемчегларин билдилиг холбаштырып чорударын хандырарын, амыдыралдың арага ишпес хевирин дээш шимчээшкинниң идепкейлиг хөгжүдерин СЭКП ТК-зы айыткан. Алкоголизмге удур пропагандаңы, кижилериниң дыштанылгазын организастаарын үндезинниге экижидериниң, оларның кадыкшылын быжыглаарының, наркология албаннарының материалдыг баазазын хөгжүдериниң болгаш оларның ажылын ажыктыг болдурарының талазы-биле чамдык тодаргай хемчегер төлевилеттинген. Чонуң хереглел барааннарын бүдүрерин, ачыдуза чедирерин калбартырынче, ол талазы-биле бараан саарылгазының планнарын күүседиринче кичээнгей салдынган.

Совет Эвилелинге албаның найыралчы аян-чоруун кылып чораан ВКП ТК-ның Чиигине секретары Нгуен Ван Линь-биле М. С. Горбачевтүң чугаалажышкыннарын. Политбюро чүүлдүг деп көрген, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш ВКП-ниң VI съездизиниң шиитпирлериниге дүүштүр Совет Эвилелинге болгаш Вьетнамда боттандырып турар амыдыралдың яңзы-бүрү адырларында эде тургустунуушкун болгаш чаартылгаларның чоруп турарынче беседалар үезинде улуг кичээнгей салдынган. Советвьетнам кады ажылдажылганың ажыктыг чоруун бедидер, ону чаа дешилгелиг хевирлерже шилчидер талазы-биле хемчегларни хүзээп алыр дугайында чедип алдынган дугуржулга улуг ужур-дузалыг боон турар. Кады ажылдажылганың тодаргай угланышкынарының талазы-биле дугуржулгаларга ат салдынган. Ийи талалыг харылзааларга болгаш делегей амыдыралынга хамаарыштыр чугаалашкан айтырыглар талазы-биле СЭКП-ниң болгаш ВКП-ниң үзел-бодалларының бүрүн чаңгыс аай болганы сеткил ханышкын-биле демдеглеттинген. Делегейниң Азий-Оожум океан девискээринге тайбыңны, чогумчалыг байдалды болгаш кожа-хелбээ догуиаашкынны быжыглап тургузар талазы-биле күженишкиннерге Совет Эвилелиниң ВСР-биле моон соцгаар-даа деминг хөделирни демдеглеттинген.

Францияның премьер-министри Ж. Ширак-биле М. С. Горбачевтүң, Н. И. Рыжковтуң, Э. А. Шеварднадзениң бесседаларының болгаш чугаалажышкынналарының түңнелдерин чугаалажып көрген. Француз-совет харылзааларның амгы байдалы ийи чурттуң бот-боттарының аразында эрге-ажыктарның-даа делегей керектеринге оларның ролюнүң талазы-биле алырга, ийи чурттуң негелделеринге болгаш аргаларынга дүүшпейи турары демдеглеттинген. Совет-француз политиктиг чугаалажышкынналарны уламчылаарының болгаш ханыладырының чугулазы бадыткаттынган, ядролуг удур туруушкунну чавырылдырып, делегейге, чүүл-даа мурнунза Европага, боо-чепсектиг болгаш чепсектиг күштериниң бүгү хевирлерин кызырып тургаш, делегейниң айыыл чок чоруун хандырарынга Францияның боттуг турушту эвлээрингe идегел илереттингеи. Чугаалажышкыннар үезинде ийи талалыг харылзааларны идепкейлер талазы-биле айыттынган идеяларны болгаш саналдарны француз тала-биле кады боттандырар хемчеглерни алырын хамаарышкан ведомстволарга дааскан.

Грецияның Компартиязының XII съездизиниң ажылынга СЭКП-ниң делегациязының киришкенниниң болгаш ООҢ Грецияның премьер-министри А. Папандреу-биле беседазының дугайында М. С. Соломенцевтиң доклады дыңнаан. СЭКП-ниң делегациязының Грецияга чорааны совет болгаш грек улустарның аразынга найыралды болгаш кады ажылдажылганы улам хөгжүдерингe дузалаар деп демдеглээн.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегацияларын баштап П. Н. Демичевтиң Болгар Улус Республикага, В. И. Долгихтин Корей Улус-Демократтыг Республикага чорааның дугайында информацияларны СЭКП ТК-ның Политбюрозунга чугаалажып көрген.

Барыын Берлинниң Социалистиг Чаңгыс аай партиязының VIII съездизинге СЭКП-ниң делегациязының киришкенининиң дугайында В. А. Медведевтиң информациязын дыңнаан.

Социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Төп Комитеттериниң партийжи-организастыг айтырыгларны харылап турар секретарьларының май 12-13-те Бухарестиге болуп эрткен хуралының түңнелдериниң дугайында Г. П. Разумовскийниң дыңнадыын чугаалажып көрген болгаш СЭКП-ниң делегациязының ацаа ажыл-чорудулгазын чүүлдүг деп санаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро хуралынга иштики болгаш даштыкы политиканың өскедаа айтырыгларын чугаалажып көрген.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНГЕ ХУРАЛ

Май 22-де СЭКП ТК-га хурал болуп эрткен. Чонуң хереглел барааннарын бүдүрерин көвүдериниң болгаш ачы-дуза чедирерин хөгжүдериниң талазы-биле партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының сорулгаларын ацаа чугаалашкан.

Хуралдың ажылынга эштер В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. И. Долгих, Н. Н. Слюньков, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, В. П. Никонов киришкен.

Хуралды Е. К. Лигачев ажыткаш, чүве чугаалаан.

Хуралга А. П. Бирюкова клеткел кылган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чыылдырар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелдиниң Дээди Совединиң он бирги чыылдырар сессиязын 1987 чылдың июнь 29-та Москва хоорайга чыылдырар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1987 чылдың май 20.

• • •

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыылдырар сессиязынга дараазында айтырыгларны чугаалажып көрүп ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму дыңнадып тур:

1. Чүрттүң экономиктиг хөгжүлдезиниң амгы үе-чадаа ыында улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының эде тургустунуушкунуңуң дугайында.

2. Күрүне амыдыралының чугула айтырыгларын бүгү улустуң чугаалажып көргенинин дугайында ССРЭ Хоойлузуңуң төлевилелиниң дугайында.

3. Албан дужаалдыг кижилерниң хамаатыларның эргелеп кызып турар хөделиишкиннерни судка хомудап киирер чурумуңуң дугайында ССРЭ Хоойлузуңуң төлевилелиниң дугайында.

4. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында.

СӨӨЛГҮ КОҢГА

Сөөлгү коңга... Ол амыдыралдың делгем оруунче боттарының база бир доозукчуларын үдеп турар башкыларга, төрээн школазынга он чыл дургузунда өөренгеш, ниити ортумак билигни чедип ап турар школачыларга кайгамчык өөрүнчүг-даа байырлал. Дүүн Кызылдың № 2 школазының башкылары, өөреникчилери, ада-иелер бо чылгы доозукчуларның сөөлгү коңга байырлалын эрттирген.

1987 чыл бо школага ийи дакпыр юбилейлиг чыл — школаның тургустунганындан бээр 60 чылы болгаш школа бодунуң баштайгы онгу классчыларын үдээнден бээр 40 чыл болганы. Коллектив школа реформазын боттандырар талазы-биле бо өөредилге чылында чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Байырлалдың чыскаалынга школаның өөредилге эргелекчизи Н. А. Мистрюкова, доозукчуларның баштайгы башкызы М. Ш. Кандан болгаш өскелер-даа чүве чугаалап, экзаменнерге эки билигликин көргүзери, кслир үеде аас-кежиктиг, төлептиг кижилер болурун күзээннер. Доозукчуларның мурнундан Сергей Ховалыг болгаш Аида Куулар башкыларынга өөруп четтиргенин илередип, оларның идегелин шынзыдар дээш чүткүүдүг болуруи аазаннар. Доозукчуларга сөөлгү коңганы 1 «а» класстың эң эки өөредилгелиг өөреникчизи Орлана Эдискен.

Л. МОНГУШ.

ДООЗУЛГАН

Он ийиги беш чылдың ийи. ги чылында СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң № 1 хову-трактор бригадазының кежигүннери мурнунда салдынган сорулгаларны Улуг Октябрьның 70 чыл оюнуң бүдүүзүнде күүседир дээш шалыпкын ажылдап турар. Бо чазын шык базырыышкынын он хонук иштинде чоруткан. Час орай душкени-биле тарылганы база орай чоруткан.

Шык базырыышкынының болгаш тараа чаштырылгазының үезинде-даа техникага үрелиишкиннер болуп турган. Ол болза инженер-техниктиг ажылдакчыларның септелге үезинде кошкак ажылдаанын херечилеп турар. Техника септелгезин эки чорутканы-биле Чүдек-оол Шимек-оол хүнде 40 гектар черниң шыгын базырар тургаш, 50 гектар черниң шыгын базырып турган. Шык базырыышкынының үезинде тиилекчилерге шаналдарны дирекция, профком тыпсып турган.

Бо чылын совхоз 3552 гектар черге кызыл-тасты, 300 гектарга арбайны, 900 гектар черге суланы тарыыр хүлээлгелиг. Интенсивтиг технологияның аргазы-биле 1200 гектар черге кызыл-тасты тарыыр. Тус черге чемикшчидилгени чоруткан.

Кызыл-тастың чаштырылгазы доозулган. Ам сула болгаш арбайның чаштырылгазы адакталып турар. Чаштырылгага Константин Аракчаа хүн нормазын ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Түңнелдерни беш хонуктап үндүрери чаңчыл болган.

С. КЕНДЕН.

Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң Чкаловка сүт-бараан фермазында саанчы салгалдарның төлээлери немежип турар. Ынчангаш бо коллективте хоочун-даа, күш-ажылчы базымын чаа эгелеп чоруур аныяк саанчылар-даа бар. Ылаңгыя Мыңмый-оол Коңгар болгаш Кара-кыс Донгак оларның саанчы өг-бүлезимында ажылдап турарларга үлегер-чижек болуп турар. Оларның ийи уруу база саан. чылап ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: саанчы өг-бүле — М. Коңгар болгаш К. Донгак (оң таладан) уруглары-биле саалда мурнунда.

М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

«Нарын» совхозтуң тускай эртемниглериниң кичээнгейинге

КЫМ БУРУУЛУГУЛ?

Чазаглаашкын «Нарын» совхозта бергедеп турар. Чыл эгезинден май бирге чедир үениң дургузунда 36 бода, 948 шээр мал, 540 анай болгаш хураган база 23 аът өлген. Ол сан-чурагай кыштаглаашкынның чиик эвес эрткенин херечилеп турар. Таарымча чок ол чоруктуң салдары ам безин дүвүрел-биле уламчылавышаан. Ону бадыткап турар чижектерни маңаа киирип көрээлиер. Чүгле бо ай. ның баштайгы чартыында 23 бода, 703 шээр мал, 13 аът өлген. Анай, хураганның бажын онча-менди камгалап алырының айтырыы эң-не дүвүренчиг.

Бо удаада чүгле чылдагааннарын дилээри, четпеерни санаары боттуг эвес, мал бажын камгалап алырының аргаларын болгаш оруктарын тывары ажыктыг дээрзин РАУК чөвүлели санап, ажыл-агыйның удуртукчуларын болгаш тускай эртемниглерни кабинетке олуруп алгаш ажылдаар стильдеп үнери неген турар. Ынчалза-даа эрги ёзу-биле ажылдаары артпышаан, таптаашкындаа үнери херек кырында болдуп майн турар.

Мурнунда хүннерде мындыг ажылдарны чорударын дугуруушкан. Чазагларда малчыннарга барып чедип, өлген малдың актыларын тургузары-биле ажыл-херээн кызыгаарлавайн, инек кадарчыларынга болгаш хойжуларга боттуг дузаны чедирери. Кылып чорудар өске-даа хемчегер база эвээш эвес. Бирги, эөлчегде багай азыралдан аарыглардан мал өлүп турар коданнарны кичээнгейге алыры. Ниитизи-биле алырга оларның саны хөй эвес болбайн аан. Ол черлерге тускай эртемниглерниң удуртулгазы биле бир кезек кижилерниң дежурныйлаашкыныи-даа турузуп болгай.

Бо удаада чүгле чылдагааннарын дилээри, четпеерни санаары боттуг эвес, мал бажын камгалап алырының аргаларын болгаш оруктарын тывары ажыктыг дээрзин РАУК чөвүлели санап, ажыл-агыйның удуртукчуларын болгаш тускай эртемниглерни кабинетке олуруп алгаш ажылдаар стильдеп үнери неген турар. Ынчалза-даа эрги ёзу-биле ажылдаары артпышаан, таптаашкындаа үнери херек кырында болдуп майн турар.

Бо ажылдарны чорударының дугайында чугааны «Нарын» совхозка кылганының сөөлүнде, бир неделя эрте хона берген. Түңнел кандыгыл? Малдың бажын камгалаарының боттуг хемчеглери болуп чогуурулуг-биле чоруттунмаан болган. Чижээ, аныяк малчын Роберт Хумбуңнуң кыштаанда арган инектерни тургузуп азырап турар. Деңгелп кошкак маллы чаңгыс черге эккеп азырай бергени түүлдүг. Ынчалза-даа ында малды азырап, эмнеп, доктаамал хайгаараар ажыл тургустунмаан. Кол зоотехник Б. К. Нурзат хонуп-дүжүп тургаш, чудаан инектерни эмнээри-биле специалистерни бээр чорутпаан.

Арган инектерни чемгереринiң рационуну тургустунмаан. Бакырай берген малды доктаамал эмнээрин мында чорутпайн турар. Тускай эртемниглерни быжыглаваанының уламынган, инек кадарчыларының бо кыштагга мал ажаарының хүн чурумун база тургуспаан. Аарыг малга зоветеринарлыг дуза дүн-хүннүң бүгү дургузунда херек. Бут кырынга туруп албастарын кодуруп, буттарын иигүй тудуп, массажтаары-даа хереглеттинге берип болур. Шала шырактары суларай бергенерин чемче чоокшулатпайн үзүп туруп бээри база бар. Ниитизи-биле алырга, арган малдарга азырал болгаш хайгаарал шак бүрүзүнге херек.

Бис бо удаада байдалы эң берге малчыннарның коданнарынга чордувус. Хойжу Александр Дүмениң кадарып турар хойлары зооветеринарлыг хайгааралды хереглеп турар. Одар четпес, арган хойларының, малдың чаш төлүнүң чемгерилгезин чорудуп турары эки эвес. Коданның девискээринде мал чеми каан бээр оңгачалар, тускай савалар болгаш өске-даа деригер көзүлбейн турар. Ынчангаш арган мал кажаа иштинде чыдар. Кодан хойнуң шуптузунуң саргызын аштап, түс-түс аайы-биле эмнээри херек болу берген. Чүге дээрге хойлар саргылаан. Хойларның дүгү хөлчок дүжүп турар.

Малчынга тускай эртемниглер кээп-ле турар. Ынчалза-даа оларның ажылының түүнели көзүлбейн турар. Ону бадыткаары-биле дараазында бир кезек документилерниң дугайын маңаа демдеглеп көрээлиер. Өлген чаш малдың актыларын канчаар тургузуп турарын сонуургадывыс. Сөөлгү актыларда сес хураганның өлгенiниң дугайын бижээн. Оларның чүгле бирээзиниң аарыын тодарадып тургускан. Хураганның эмген суду ижинге ирип, быштакталы берген болган. Ол улугхырын ажсын дуй чыдыпкан. Мал чемгерериниң технологиязы шын эвес болганындан бо зарыг тывылган. Ол дээрге ажаалда-хайгаараалдың четпезинден болган. Артткан чеди хураганның кандыг аарыгдан өлгенiн тодаратпаан. Актыларны Яндак Байлак тургускан. Ол документилерде улуг хойжуиуң холунуң үжүү база салдынмаан. Малдарның өлгенiниң дугайында актылар долу кылдыр тургустунмаан, ынчангаш оларны күштүг кылдыр санаары берге. Сөөлүнде барып, кайыдаа талаларга харысалга онаарда, буруулуг кижилерни тодарадырда, кандыг документини барымдаалаарыл?

Хойжу Александр Дүмениң мал ажылын билбес, харысалгазы шуут куду малчынларга хамаарыштырар арга черле чок. Ол хөй чылдарның дургузунда багай эвес ажылдап келген. Эрткен чылын төрүүр чүс хойдан-на 86 хураганны камгалап алган. Бир эвес мал чеми четчир, зооветеринарлыг хайгаарал эки турган болза, ол мындыг байдалга черле таварышпас ийик.

Хойжу бригадаларның бригадирлериниң эң харысалга чок чорукту Седи Очур көргүзүп турар. Ооң удуртуп турары үш дугаар бригаданың хойжузу Дамдын Чоодунуң коданынга бир неделя дургузунда суг сөөртүп чедирбээн. Автомашинаның хемден суг сордуруп алыр херексели чок болуп турарындан чолаачы Вадим Бавуу суг сөөртүлгезин каш хүн улаштыр үзүктелдирген. Ол база-ла харысалга чок чорук. Шак ындыг чугула айтырыгларны бригадир дарый шиитпирлевейн турар.

Шак мындыг чоруктуң уржуундан хураганнар сүүсаа өлүп турарын Дамдын Чоодунуң кадайы биске хомудады.

— Хораан хураганнарының актыларын көргүзерин чөпшээрен көрүүчер? — деп, дилединис.

— Биске чаңгызын-даа артырбайн алгаш барган — деп харыы дыңнадывыс. — Хораан чаш малдың бажын буруулуг специалистер-биле, суг сөөртүкчүзү-биле кады төлээр бис.

Малчының ол негелдезиншын. Дамдын Чоодунуң коданында күрүненiң барык (хураганнары-биле кады саналарга) чеди чүс ажыг хою бар. Хойжунуң деми чедишпес, олар чүгле ийи кижи. Хөй малдың саргызын аштаарынга кайын күш чедер ийик, тускай эртемниг, бир кижиниң удуртулгазы-биле бир кезек улустуң дуза чедирери херек болуп турар. Ынчангаш совхозтуң директору М. К. Дүгер, ҳол зоотехниги Б. К. Нурзат болгаш ажыл-агыйның өске-даа удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери бо чижектир коданнарга боттуг ажылды чорудары негеттинип турар.

Болап-даа көөрге, хөй болгаш мыйыстыг бода мал коданнарынга кайыг ажылды чорутканын барымдаалап, зоотехниктериниң мал эмчилеринiң ажылының төлевирин төлээри чугула хире.

Ажылынга эө-харысалга чок спецыадистерни шыңгыы хемчег алыр үе келбээн бе?!

А. ОКСУР.

ЧУРУКЧУЛАР СЪЕЗДИЗИ АЖЫЛЫН ДООСКАН

Россия Федерациязының чурукчуларының VI съездизи май 22-де ажылын дооскан.

Съездиниң түңнел хуралынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары А. Н. Яковлев, СЭКП ТК-ның Культура килдизиниң эргелекчизи Ю. П. Воронов олуруушкан.

• • •

Россия Федерациязының чурукчуларының VI съездизинден соңгуткан РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черииңң бирги пленуму болуп эрткен.

РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черииңң даргазынга В. М. Сидоровту, баштаар черииң бирги секретарынга А. В. Васнецовту пленум соңгаан.

(СЭТА).

ҮЛҮГ-ХУУЗУН КИИРЕР

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиринге, эде тургустунуушкуну, демократчыдылга болгаш ажык-чарлыг чорукту калбартырынга, идепкейлиг чорукту, бот-башкартынылганы нептередир дээш демиселге аныяктарның туружун ВЛКСМ-ниң XX съеадизинге чугаалашкан.

Бистиң районнуң комсомол организациязы бодунуң хүрөлеңиинде 35 нациянның 2160 оолдар, кыстарын каттыштырып турар 41 эге организациядан тургустунган. Хоочун салгалдың чаагай чаңчылдарын уламчылап, үлетпүрүңүн, тудугунуң, харыл-зааның, амыдырал хандырылганың, көдээ ажыл-агыйның берге болгаш харысалгалыг ажыл-херектерин шиитпирлээринге төлептиг үүгүн киришпирип турар.

«ВЛКСМ-ниң съеадизинге — аныяктарның шалыпчы күш-ажылы, билии, инициативазы болгаш чогаадыкчы чоруу!» деп патриоттуг шимчээшкинге үш муң ажыг аныяктар, комсомолчулар киржип, комсомолчу-аныяктарның 30 коллективинде 892 кижи киришкен. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкин калбаргаң.

Юбилейлиг чылдың бирги кварталында 16 комсомолчу-аныяктар коллективи, 200 ажыг аныяк ажылчын социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседеткен. Чарыштың муриуку одуруунда «Барлык», «Шекпээр» совхозтарның Бижиктиг-Хая, Суг-Кажаа сүт-бараан фермаларының, Кызыл-Мажалыкта универмагтың, «Тыва даг-дүгү» комбинадының арыглал фабриказының бодүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехиниң № 1, 4 эдлегчелериниң комсомолчу-аныяктар коллективтери чоруп, планның даалгаларын ажыр күүседеткен.

Онаашкан ажылынга бердинген аныяктарны болгаш комсомолчуларны алдары артык эвес. Оларга «Шекпээр» совхозтуң саанчызы Вячеслав Монгуш, «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының механизаторлары Анатолий Хомушку, Олег Хомушку, «Дөң-Терезин» совхозтуң сарлык кадарчызы Анатолий Монгуш, «Шекпээр» совхозтуң мал эмчизи Галина Ооржак, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниги-не экскаватор машинизи Анатолий Козлов, № 741 АКМК-ның чазаныкчызы Борис Ооржак, районнуң халызаа белдириниң улуг электромехаиниги Раиса Монгуш, универмагтың садыгжызы Ольга Эргек-оол, бодүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехте дериглер таарыштырыкчызы Александр Шагдыр-оол, арыглал фабриказының электриги Геннадий Бутырин болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Мал ажылын хөгжүдеринге аныяктарның киирип турар салыышкыны эвээш эвес. Чаңгыс-ла чыл иштинде мал ажылынга доктаамал ажылдаары-биле 32 аныяктарны комсомолчу путёвка-биле чоруткан. Кыштың эртken айларында, малдың массалыг оолдашкынының үезинде, 103 аныяктар сакмачылап ажылдаан. Бо талазы-биле «Хемчик» совхозта комсомол комитедин мактаар апаар.

ВЛКСМ райкомунуң ажылдакчылары көдээде комсомол комитеттериниң кежигүннери-биле кышкы үеде коданнарны эргип, малчыннарның амыдырал-чуртталгазын, чаа малдың ажаалда-хайгаралын экижидер, мал чемининиң камналгазын, продукциязының шынарын хынаар рейдилерни фермаларже, хойжу коданнарже организастаан.

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазының базазынга бүгү совхозтарның аныяк саанчыларының слёдун агроүлетпүр каттыжыышкыны, профэвилел райкому-биле кады эрттирген.

Республиканың аар үлетпүрүнүң баштайгызы — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадында 800 ажыг аныяктар ажылдап турар. Олар бо чылдың планның онаалдаларын Улуг Октябрьның 70 чылынга — ноябрь 7-ге чедир күүселирин хүлээнген.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге бедик кергүзүглери дээш Ак-Довурак хоорайны РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаан, ында аныяктарның киирген салыышкыны эвээш эвес.

Хоорайның комсомол организациязы (секретары Татьяна Немая) эки чүүлдерниң кезээде эгелекчизи болуп келген. Ында аныяктарның культурлуг дыштанылгазын, күш-культура болгаш спорт ажылдарынга киржилгезин, күш-ажылдың сагылга-чурумун, бүдүрүп турар продукциязының шынарын комсомол организациязы холга алган.

Аныяктарның күш-ажылчы чедиишкиннерин чогуур үезинде эскерер, шаңнаар, мактаар хемчеглерни комсомол организациялары бүдүрүглелерниң удуртукчулары, профэвилел комитеттери-биле кады чорудуп турар. Элээн хой комсомолчулар болгаш аныяктарга социалистиг чурттарже баар путёвкаларны берген, бүдүрүлгениң 16 мурнакчызы Москва, Ленинград хоорайлар чоруур халас путёвкалар-биле шаңнаткан.

Интернационалчы болгаш патриоттуг кижизидилгениң айтыыглары комсомолдуң кичээнгейиниң төвүнде турар. Дайыныың хоочунары, Афганистанга интернационалчы хүлээлгезин эрттиргеш келген 11 оолдар-биле ужуражылгаларны организастаан.

Районнуң комсомол организациязының ажылын СЭКП-ниң XXVII съеадизиниң, партия ТК-ниң январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр анализтеп көөрге, четпестер эвээш эвес, ону экижидериниң хемчеглерин кылгаш, ону күүседир дээш ажылдап турар бис.

Барыын-Хемчиктиң комсомолчулары болгаш аныяктары Улуг Октябрьның 70 чыл ыонга чедиишкиниг ужуражыр, ВЛКСМ-ниң XX съеадизиниң шиитпирлерин күүседир дээш моон соңгаар улам шалыпчы ажылдаарлар.

С. БОВКУШ,
ВЛКСМ Барыын-Хемчик райкомувуң бирги секретары.

АНЫЯКТАРНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРИ

ВЛКСМ-ниң XX съеадизи бүгү чурттуң, ооң аныяк салгалының амыдыралынга ниитилел-политиктиг чугула болуушкун. Съеадиниң хүлээп алган документилеринде, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазында партияның XXVII съеадизиниң шиитпирлеринге дүүштүр аныяктарның коммунистиг кижизидилгезин улам ынай күштелдирер, комсомол ажылын эде тургузаар, социалистиг демократияның системазынга эвилелдиң ролюн бедидер талазы-биле улуг болгаш харыысалгалыг сорулгаларны айыткан.

Комсомол организацияларының ең чугула сорулгазы болза, М. С. Горбачевтуң чугаазында айтыышкынынарны, ВЛКСМ-ниң XX съеадизиниң шиитпирлерин калбаа-биле пропагандалаарын, өөренирин шын организастаары, оларның утказын, ужур-дузазын комсомолчу бүрүзүнге, аныяк кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаары болур. Бо айтырыгларны сайгарарынга комсомолдуң политкичээлдери, семинарлары код черни эзлээр. Съеадиниң материалдарын өөренир кичээлдерге ажылдап турар аныяктарны шупту-зун хаара тудар. Комсомол съеадизиниң материалдарын өөренип тургаш, ол коллективиниң амыдыралы, шиитпирлээр ужурлуг айтырыглары-биле сырый холбаштырар, эде тургустунарда, чаа ёзу-биле ажылдаарда, чүнү кылырын пропагандистер тодаргай айтыры чугула, чүге дээрге моон соңгаар чедиишкинниг ажылдаарынга ол дузалаар. «Комсомол съеадизиниң шиитпирлерин күүседир дээш сен бодуң хууңда чүнү кылып болур сен азы чүнү кылып турар сен деп айтырыгга аныяк кижи бүрүзү харыылаптар кылдыр кичээлдерни эрттирерин чедип алыры негеттинип турар. Ынчангаш ВЛКСМ комитеттери, комсомол эге организацияларының кичээлдерни шынарлыг эрттиреринче кичээнгейни салыр хүлээлгелиг.

Комсомол обкомунуң ээлчеглиг пленуму июньда болур. Партияның XXVII съеадизинин, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң болгаш ВЛКСМ-ниң XX съеадизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле комсомолдуң область организациязының сорулгаларын, эде тургустунуушкуннуң чоруп турарының байдалын ацаа чугаалажыр. Пленумга чедир үениң дургузунда комсомолчуларның сагыш-сеткилин дүвүредип чоруур айтырыгларны, ажыл-херектерни сайгарып көргеш, ону экижидериниң талазы-биле саналдарны комсомол обкомунче киирип болур, ол моон соңгаар чедиишкинниг ажылдаарынга дуза чедирери чугаажок.

Часкы хөвү ажылдары чоруп турар. Бо чылын республиканың көдээ ишчилерге күрүнеге 31 муң тонна тарааны, 9 муң тонна картофельди, 6 муң тонна ногаалары күрүнеге садар. Ону чедиишкинниг күүседири часкы хөвү ажылдарын агротехниктиг чурумнар ёзугаар кыска хуусадала чорудары болур деп чүвени билгеш, комсомолчу-аныяктар коллективтери бо ажылда идепкейлиг киржип турар. Чөөн-Хемчик, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем районнарда часкы хөвү ажылдары шапкынчаан. Совхозтарда комсомол комитеттери тараа, мал чемнери культураларны, картофельди, ногаалары өстүрер, ажаар, суггаргар хөрекке аныяктарны идепкейлиг киириштирер, оларның ортузунга чарышты дээштиг организастаар хүлээлгелиг.

Республиканың экономиказының кол адыры — мал ажылы болгаш ооң баш санын өстүрери, продуктулуун бедидери, уксаазын экижидери ең чугула айтырыг. Ындыг болганда, мал ажылында комсомолчулар, аныяктар планның онаалдаларын, хүлээлгелерин күүседир дээш шалыпчы ажылдап, өскелерге үлегер-чижээн көргүзери эки ажылдаарын хандырар.

ВЛКСМ обкомуниуң бюрозунуң докталгын ёзугаар комсомолчу аныяктарның үш субботнигин эрттирер, оларны Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылдыгга, Совет аныяктарның хүнүнге, Ленинчи комсомолдуң 69 чыл болурунга турас каадыр.

Комсомолчу - аныяктарны субботниктерин эрттирери политиктиг болгаш улус ажыл-агыйжы ужур-дузалыг, олар он ийиги беш чылдың планның онаалдаларын чедиишкинниг күүседиринге, оолларны болгаш кыстарны бедик медерелдиг чорукка кижизидеринге дузалаар. Комсомол организацияларының сорулгазы болза, комсомолчу-аныяктарның субботниктерни шалыпчы күш-ажылдың хүннери болдурар дээш ону эки организастаары.

Субботниктер эрттирер штабтың баш бурунгаар саналшкынын ёзугаар алырга, оларның киржикчилери 74 муң рубльди аныяктарның интернационалчы найыралының республика фестивалының, комсомолдуң материалдыг базазын быжыглаарынче шилчидер.

Май — лагерьнин, уруглар шөлдериниң, школадан дашкаар культура албан черлериниң, спорт тудугларының чайга белеткелиниң шалыпчы айы. Пионерлерниң болгаш школачыларның чайгы дыштанылгазынга бүгү-де чүве өй-шаанда белен турарын чедип алыры-биле ажылды эки организастаар, комсомолчуларны орта идепкейлиг киириштирер.

Республиканың комсомолчулары болгаш аныяктары СЭКП-ниң XXVII болгаш ВЛКСМ-ниң XX. съеадизиниң салган сорулгаларын күүседир дээш шалыпчы, күжениишкинниг ажылдаарын, эде тургузарын партия бистен негеп турар, ынчангаш ону күүседири дорт хүлээлгевис.

Ю. ЛИЦКЕВИЧ,
ВЛКСМ обкомуниң комсомол организацияларының килдизиниң эргелекчизи.

САГЫШ САЛЫЫШКЫННЫҢ АЧЫЗЫНДА!

ВЛКСМ-ниң XX съеадизиниң ажыттынар хүнүнге чедир бо чылдың дөрт айларының сүт бүдүрер болгаш күрүнеге садар планныг онаалдаларын күүседир хүлээлгелиг Эрзинде «Нарын» совхозтуң Шолук-Аксында комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазының коллективи алгаш, ону боттандырар дээш шалыпчы ажылданнар. Сүт саалдазын көвүдедириниң хемчеглерин аныяк ишчилер бирги эдлегче алган. Инектериниң ажаалдазын, чемгерилгезин мурнукузундан элээн экижиткен түңнелинде, хүнде бир инектен ортумаабиле 6 килограмм сүттүг саап ап турар. Ол болза эрткен чылдың бо үезинден көвүдээн, түс черниң байдалынга багай эвес көргүзүг. Ынчангаш сүт бүдүреринең, күрүнеге садарының бирги квартал болган дөрт айларының планын ажыр боттандырган. Тодаргайлаарга, күрүнеге эрткен чылдың бо үеде деңнелинден 80 центнер сүттү хөйну сатkан.

Саанчыларың ортузунда социалистиг чарышка дуржулгалыг ишчи Нина Бар-Хөө бирги черни эзлээн. Бо саанчы чүгле боду эки ажылдап турар эвес, он чеди чылдарның дургузунда саанчылап келген байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып бээринче кичээнгейни салып чоруур, ынчангаш оларны бола өөреткен, сургаан турар. Ак сеткилдиг дагдыныкчының ачызында, аныяк кыстар саанчының берге мергежилиниң чажыттарын дүрген шиңгээдип ап, чамдыктары ажыл-агыйның мурнакчыларының санында кирген.

Он классты доошкаш, Н. Ликтип биле Р. Канкова бо фермага саанчылап эгелээндер бээр дөрт чыл чаа-ла четкен, ындыг-даа болза олар чыл бүрүде көргүзүглерин экижидип турар. Бо ийи комсомолчу саанчы съезд мурнуңуң күш-ажылчы ээлчээнге киришкеш, сүт саап алыр планын бо чылдың бирги кварталында болгаш дөрт айларында ажыр күүсеткен.

Фермада оператор М. Иргит, чолаачы В. Сога, учетчик В. Бүдүп болгаш өскедаа аныяк ишчилер онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип, мактадып турарлар.

Комсомолчуларның болгаш аныяктарның ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш совхоз дирекциязы, профэвилел комитеди кичээнгейни салып турар. Ферма үлегерлиг кажааны туткаш, ону механизастаан. Саанчылар, бызаа ажаакчылары, инек кадарчылары чурттаарынга таарымчалыг бажыңнарын тудуп берген. Кызыл-булуң, чунарбажың, буфет ажылдап турар. Ферманың ажылчыкиларының уруглары совхоз төвүнде дүн-хүн чок ажылдаар «Хензигбей» садикте хаара туттунган.

Бо бүгү ажыл-ишчилерниң чедиишкинниг ажылдаарынга салларны чедирип турар. Ынчангаш ферма районнуң сүт-бараан фермаларының арасында социалистиг чарышка бирги кварталда тинлекчи болуп үнгеш, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, агроүлетпүр ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Ферманың коллективи баштайгы чедиишкиннерин улам быжыглаар дээш чайгы үеде чиик өртектиг сүт бүдүрүлгезин көвүдедири-биле инектерниң одарын, суггадын шын организастап турар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТАРДА: саанчылар Н Бар-Хөө, Р. Канкова; оператор М. Иргит.

М. КАЛЧАННЫҢ фотолары.

Чагааның изи-биле

БАГЫН ЧАЖЫРАРГА КӨСТҮ БЭЭР

Чаңгыс суурда үр үе иштинде чурттап, ажылдап чоруур улус дээрге-ле дөргүлтөрел, дора дизе-ле, кудашкылар болу бээр чүве. Ону көдээде чурттап чоруур кижи бүрүзү кончуг эки билир. Чижээлээрге, кандыг-бир кижи багай чүве кылып каш, херекке онаажыр дей бергенде, аңаа болчур дээш бар-ла турган аргаларны ажыглап эгелээр. Бир, ийи дугаар хүнде кылыр дээн хөрөө бүтпейн бааргa, дараазында хүннерде кудазы бодур хире кижини алban тып алыр. Ооң соонда каш хонук чугаалажып келген соонда, ол херек базыртынар. Ынчаар бот-боттарын базыржып чорааш, чаштанчыдан чалбыраашты үндүрүп алыр.

Ооң чижээнге, Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозтуң удуртукчуларын алгаш көрээлиңер. Салбырлары чок чаңгыс бичии совхозта ёзулуг удуртур дөрт кижи бар. Олар—совхоз директору, партком секретары, көдээ Совет күүскомунуң болгаш профком даргалары-дыр. Олар ожуктуң дөрт буду дижик. Ожук кырында чаңгыс-ла паш бар. Ол паш ажыл-агыйлыг ол-дур. Даргалар бир чылда чаңгыс ол-ла пажынга дөрт чүвүн чемни, янзы-бүрү чүүлдер-биле холуп тургаш, канчаар-даа амданыыг кылдыы кылып ап болур турган. Дөрт чүзүи чем деп бижип каанын чылдың дөрт эргилдези — час, чай, күс, кыш-тыр. Ол үе дургузунда ажыл-агыйлыг ыың байлалы канчаар-даа ескерилир. Чонуун чаагай чоруун чедип алырынга, ажыл-агыйның план күүселдезин боттандырарынга, экономиканы болгаш социал хөгжүлдени сайзырадырынга, эде тургузуунуушкунну тургузарынга улуг рольду совхоз директору, партком секретары, көдээ Совет күүскомунуң болгаш профком даргалары ойнаар турган.

Оларның аразында харылзаазы кандыгыл? Бот-боттарындан негелде чок, дидинмес, коргужар. Дөргүл-төрел тыртыжар. Совхоз директору партком секретарының чуржузу, көдээ Совет даргазы совхоз директорунуң кени, ол база-ла партком секретарының кени. Чаңгыс черге хөй төрелдер чыылгаш, бот-боттарының багын базыржып чоруп турда-ла, бүгү-ле чүве көстүп келген. Хөйу чаңгызы дээш, чаңгызы хөйу дээш ажылдаар коллективизмниң ол принцивии ажыл-агыйжы эвес чоруукче, дөргүл-төрелинче угландыра бергени хөйге көскү болу бергени олдур. Шынап-ла, чаштанчыдан чалбыраш үнүп келген.

Совхоз директору Э. А. Ондар Солчур чурттуг. Ол аңаа бригадирлеп, клуб эргелекчилеп, көдээ Советтиң күүскомуун даргалап, партком секретарьлаш, ам ооң директору апарган. Новосибирскиниң партияның дээди школазын бот-өөредилге-биле дооскан. Ол Өвүр районуң девискээриниден өске каяа-даа ажылдап чорбаан.

Совхоз директору Э. Ондар ажыл-агыйжы эвес, ёзуургак, болуп өрү көрдүнер, кижилерге хол чедер деп, «Коммунизмче орук» совхозта Күш-ажылдың Кызыл Тук «Хүндүлелдинг Демдээ» орденниниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Калга-оол Санчы-Мидипович Монгуш редакцияже бижээн.

Чагаада бижээн бир фактыны силерге таныштырайн, эргим номчукчу.

Мен малчын Марш-оол Кара-Салга ужуражып чеде бээримге, даштыдан көөрге, ВЛКСМ-ниң XX съеадизиниң ажыттынар хүнүнге чедир бо чылдың дөрт айларының сүт бүдүрер болгаш күрүнеге садар планныг онаалдаларын күүседир хүлээлгелиг Эрзинде «Нарын» совхозтуң Шолук-Аксында комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазының коллективи алгаш, ону боттандырар дээш шалыпчы ажылданнар. Сүт саалдазын көвүдедириниң хемчеглерин аныяк ишчилер бирги эдлегче алган. Инектериниң ажаалдазын, чемгерилгезин мурнукузундан элээн экижиткен түңнелинде, хүнде бир инектен ортумаабиле 6 килограмм сүттүг саап ап турар. Ол болза эрткен чылдың бо үезинден көвүдээн, түс черниң байдалынга багай эвес көргүзүг. Ынчангаш сүт бүдүреринең, күрүнеге садарының бирги квартал болган дөрт айларының планын ажыр боттандырган. Тодаргайлаарга, күрүнеге садар планныг онаалдаларын күүседир хүлээлгелиг Эрзинде «Нарын» совхозтуң Шолук-Аксында комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазының коллективи алгаш, ону боттандырар дээш шалыпчы ажылданнар. Сүт саалдазын көвүдедириниң хемчеглерин аныяк ишчилер бирги эдлегче алган. Инектериниң ажаалдазын, чемгерилгезин мурнукузундан элээн экижиткен түңнелинде, хүнде бир инектен ортумаабиле 6 килограмм сүттүг саап ап турар. Ол болза эрткен чылдың бо үезинден көвүдээн, түс черниң байдалынга багай эвес көргүзүг. Ынчангаш сүт бүдүреринең, күрүнеге садарының бирги квартал болган дөрт айларының планын ажыр боттандырган. Тодаргайлаарга, күрүнеге садар планныг онаалдаларын күүседир хүлээлгелиг Эрзинде «Нарын» совхозтуң Шолук-Аксында комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазының коллективи алгаш, ону боттандырар дээш шалыпчы ажылданнар. Сүт саалдазын көвүдедириниң хемчеглерин аныяк ишчилер бирги эдлегче алган. Инектериниң ажаалдазын, чемгерилгезин мурнукузундан элээн экижиткен түңнелинде, хүнде бир инектен ортумаабиле 6 килограмм сүттүг саап ап турар. Ол болза эрткен чылдың бо үезинден көвүдээн, түс черниң байдалынга багай эвес көргүзүг. Ынчангаш сүт бүдүреринең, күрүнеге садарының бирги квартал болган дөрт айларының планын ажыр боттандырган. Тодаргайлаарга, күрүнеге

садар планныг онаалдаларын күүседир хүлээлгелиг Эрзинде «Нарын» совхозтуң Шолук-Аксында комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазының коллективи алгаш, ону боттандырар дээш шалыпчы ажылданнар. Сүт саалдазын көвүдедириниң хемчеглерин аныяк ишчилер бирги эдлегче алган. Инектериниң ажаалдазын, чемгерилгезин мурнукузундан элээн экижиткен түңнелинде, хүнде бир инектен ортумаабиле 6 килограмм сүттүг саап ап турар. Ол болза эрткен чылдың бо үезинден көвүдээн, түс черниң байдалынга багай эвес көргүзүг. Ынчангаш сүт бүдүреринең, күрүнеге садарының бирги квартал болган дөрт айларының планын ажыр боттандырган. Тодаргайлаарга, күрүнеге

садар планныг онаалдаларын күүседир хүлээлгелиг Эрзинде «Нарын» совхозтуң Шолук-Аксында комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазының коллективи алгаш, ону боттандырар дээш шалыпчы ажылданнар. Сүт саалдазын көвүдедириниң хемчеглерин аныяк ишчилер бирги эдлегче алган. Инектериниң ажаалдазын, чемгерилгезин мурнукузундан элээн экижиткен түңнелинде, хүнде бир инектен ортумаабиле 6 килограмм сүттүг саап ап турар. Ол болза эрткен чылдың бо үезинден көвүдээн, түс черниң байдалынга багай эвес көргүзүг. Ынчангаш сүт бүдүреринең, күрүнеге садарының бирги квартал болган дөрт айларының планын ажыр боттандырган. Тодаргайлаарга, күрүнеге

садар планныг онаалдаларын күүседир хүлээлгелиг Эрзинде «Нарын» совхозтуң Шолук-Аксында комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазының коллективи алгаш, ону боттандырар дээш шалыпчы ажылданнар. Сүт саалдазын көвүдедириниң хемчеглерин аныяк ишчилер бирги эдлегче алган. Инектериниң ажаалдазын, чемгерилгезин мурнукузундан элээн экижиткен түңнелинде, хүнде бир инектен ортумаабиле 6 килограмм сүттүг саап ап турар. Ол болза эрткен чылдың бо үезинден көвүдээн, түс черниң байдалынга багай эвес көргүзүг. Ынчангаш сүт бүдүреринең, күрүнеге садарының бирги квартал болган дөрт айларының планын ажыр боттандырган. Тодаргайлаарга, күрүнеге

Айтырыңар, харыылап берээли

ХАНДЫРЫЛГАГА ХАМААРЫШТЫР

Мөңгүн-Тайга районда башкылар А. О. Хертек, С. О. Майнак болгаш өске-даа эштер чамдык айтырыглар салган, оларны «Шын» солун дамчыштыр харыылап бээрин дилээннер.

Ук айтырыгларга харыы бээрин СЭКП обкомунуң чиик үлетпүр, чоннуң хереглел бараннарыы болгаш садыг киидизиниң инструктору Ч. Д. Саттан дилээн бис.

АЙТЫРЫГ: Кызылдың столоваяларынга, кафелериниг болгаш буфеттеринге кире бээрге, шай аймаа чок болур. Ол дугайында мурнунда солунга **хөй удаа үнген болгай, түңнел чүге үнмезиң?**

ХАРЫЫ: Хоорайда ниитиниң чемининиге трези шай хайындырар ажылды мурнунда шуут уткан турганы шын. Ооң соонда «Шынга» шай дугайында дыка хөй чүүлдер үнгенде, кайы-даа столоваяга шайны хайындырып турар апарган. Ол дугайында «Шынга» бо чылдың эгезинде база бижээн-даа болгай. Ынчалза-даа шайны чемненилге черлеринде эвээшти хайындырыг турарын чугаалаар апаар. Чамдык улуг столоваялар хүнде чүгле 300—400 стакан шай хайындырып турар. Ол чедиишпейн баар. Бо талазыбиле ажылды экижидерин ниитиниң чемненилге трезинге дагзыр бис.

АЙТЫРЫГ: Школачылар формазын тывары бергедей бээр таварылгалар туруп кээр-дир, ылаңгыя районга четче келбес, чамдыкта размери-даа таарышпас болур. **Бо айтырыг моон соңгаар канчаар шиитпирлеттинер ирги?**

ХАРЫЫ: Мурнуку чылдарда ооң чедиишпейн турганы шын. А бо дооступ турар өөредилге чылының эгезинде школачылар формазын бүгү районнарга четчир кылдыр хандырган бис, чүгле ийик аймаа эвээш болган. Ону бүдүрүп турар фабрика эвээшти чорутканындан ындыг болган. Бо талазы-биле чурттакчыларның негелдезинин хандырып шыдаваныысты мынип турар бис.

Ынчаарга Мөңгүн-Тайга районче бо дооступ турар өөредилге чылынга уткуштур оолдарның школа формазын 2700 рубльге, школачылар чүвүрүн 5100 рубльге, кыс уруглар формазын — 3500 рубльге чоруткан. Бо түңнүү районга чедер ужурлуг дээр болза шын эвес, чүгле оолдар формазын безин 4000 рубльге чорудар турган. Ам канчаар, Роспотребсоюзтуң тускайлап берген фондузу ындыг, ынчалза-даа аңаа олурбайн, Роспотребсоюзтуң ажылдакчылары чагыгларын киирип, ону камгалап, боттары Москваже кирип турар. Келир өөредилге чылынга уткуштур байдал экижир боор деп идегел бар.

АЙТЫРЫГ: Кызыл хоорайга чоокку чылдарга чедир эът, колбаса аймаан хостуг садыг турду. **Ам талоннаар апарган, ол система үр турар ирги бе?**

ХАРЫЫ: Аңаа үр болбас деп харыылаар апаар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын хоорай чурттакчыларынга чедиштирери-биле тур үеде талон системазын тургускан. Сөөлгү үеде байдал экижип орар, күрүне планын база дужаап турар апарган бис.

Беш чылдың кижилери

ОРТАА-ХЕМНИҢ ОГЛУ

Күчүлүг Улуг-Хемниң Таз-Хөл девискээринде, хемниң оң талазында бедик дагдан шурап баткан бичии хемни Ортаа-Хем дээр. Ортаа-Хемниң Хөлчүктүгге шаанда ядыы арат Ховалыг Меңниг-оол чурттап чораан. 1925 чылдың чазынында ооң өгбүлезинге оол төрүттүнген. Ону Дакпай деп адаан.

Дакпай эр болуп өзүп келген. Тываның аныяктарының революстуг эвилелиниң (ТАРЭ-ниң) кежигүнүге он алды харлыында кирген. Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун хүннеринде, он сес харлыг аревэчи Дакпай 1943 чылдың декабрьда Хараал алдын уургайынче ажылдап чорупкан. «Арбың алдынны тыпкаш фронтуга дузалап, фашистиг чыланнарны чылча шаварынга үлүүм киирер мен» деп узуп оруккa ол үргүлчү бодап, кыштың чыкылама соогундан чалданмайн, шанактыг аъдын башкарып, бодуышкаш беш оол, ийи кыс өөрү-биле алдын тывыжының бүдүрүлге черинге ажылдаары-биле чеде бергеннер.

Хараал алдын уургайынга Дакпай бир чыл сес ай дургузунда ажылдаан, алдын тывыжынга үлүүн шыдаар шаа-биле киирген. Ада-чурттуң Улуг дайынының доозулган сөөлүнде, 1945 чылдың чайынында төрээн черинге ээп чанып келген. Бүгү Тываның девискээринге ышкаш, Чаа-Хөлге көдээ ажыл-агыйны коллективизастаарынга, мал болгаш чер ажылын хөгжүдеринге идепкейлиг кириш. кен. А 1953 чылда Кызылдың профтехучилищезинче ону өөредип чорутканы, механизаторнуң мергежилин шыдамыккай шиңгээдип алганы, ооң күш-ажылчы бүгү амыдыралынга үндезин эргилделиг үе-чада болган. Ол чылдың күзүнүнде Дакпай Таз-Хөлдүң Бедик-Хаванка комбайны-биле тараа кестирип, бастырып эгелзон. Ынчаарда ол элээн «дөгүй» берген—28 харлыг турган. Ынчалзажок чаа техниканың — комбайның, чаа ажылдың — ону башкарарының нарынын чүү дээр.

Дүжүт ажаалдазының үезинде ооң чанынга үргүлчү кады чоруп, айтып бээр, өөредир механик-даа, дуржулгалыг комбайнер-даа турбаан. Баштайгы 27 гектар шөлдүң тараазын ажааган сөөлүнде, ажылынга ол элээн мергежий бергеш, ооң сагыш-сеткили көдүрүлүп, өөрүшкүлүг апарган. Ынчаарда күс кезек када изиг турган. Комбайнның хөделир кол механизмнери хүндүс болганчок-ла изий бээр боорга, Дакпай тараны дүне ай чырыында ажаарын шиитпирлээн. Аныяанда ол элээн ырлаар, шоолуг эвес хөөмейлеп, сыгыртыр чораан.

Бедик-Хавак ховузунга дүнекинин айдыңында комбайн кырындан Улуг-Хемче угландыр көөрге, Бууранның бедик даглары, Ортаа-Хем мырыңай чанында ышкаш сагыындырар. Төрээн Ортаа-Хемниң чараш бойдузунуң каазын алган, комбайнның даажы-биле чарыштырып хөөмейлей бээр:

Улуг-Хемче уҗуп баткан
Угулзалыг Ортаа-Хемим,
Уруг чаштан ойнап өскен.
Улуг-Хөлчүк оргулаажым.
Бууранның тайгазындан
Бүстап баткан Ортаа-Хемим.
Бурунгулар чурттап чораан
Булуң-Алаак оргулаажым.

Ортаа-Хемге дүжүт ажаалдазынга киржип, тараз кестирип эгелээн күзүн сөөлзүреп, Бууга-Даанның бажынга башкы хар чаап турар апарган. Дүжүт ажаалдазы адакталган. Бедик-Хавак тараазының дүжүдүн Дакпай, эжи Кара-Тал чурттуг Даскый-оол олар чидириг чокка ажаганнар. Д. Меңниг-оол С-4 комбайн-биле 300 ажыг гектар тараазы кестирген. Иштинче хар кинр чаап эгелээрге, олар комбайнарын Таз-Хөлдүң машина-трактор станциязынга септедири-биле эккелгеннер. 1954 чылдың дүжүт ажаалдазынга эш-өөрү өске механизаторлар-биле хынамчалыг белеткенген. Ол күзүн Терезин ховузунга тараанның дүжүдүн чазагай үнген. Ону чидириг чок ажаарынга Дакпай киржип, социалистиг чарыштың мурнакчыларының бирээзи кылдыр санаттырган.

Техниканы хандыр шиңгээдип алырынга узун хуусаа, чүткүлдүг күш-ажыл, соксаал чок өөредилге негеттинер дээрзин Меңниг-оол бүүрел билген. Баштайгы чылда ышкаш, Терезин ховузунга комбайн болганчок-ла үрелир, ону септээр ужурга ол бо-ла таварыш келген. Комбайнын септеп алгаш, тараа ажаал чоруп тургаш, Дакпай мынчаар ырлаар турган:

Терезинниң делгеминге
Тендиш дивес комбайным.
Терең сыптыг тарааларны
Дески кезер комбайным.
Аймыырлыг Ховузунга
Аскаш дивес комбайным.
Арбай, сула, кызыл-тасты
Ажаап кезер комбайным.

Дараазында чылдарда Дакпай көлдуунда Шанчы ховуларынга дүжүт ажаалдазынга киржип келген. Чижээ, 1968 чылдың күзүнүнде Шанчыга 800 гектар кызыл-тасты СК-3 комбайн-биле кестирип, механизаторлар ортузунга социалистиг чарышка мурнакчыларының бирээзи болуп, Москва, Ленинград базрының туристи халас путёвказы-биле шаннаткан.

Кады ажылдап чораан өөрү Бегзи Түлуштү, Лопсаң Монгушту, бодунуң өөредип каапы ынчаарда аныяк механизаторлар Анай-оол Седип, Намчыл Анай-оол, Сергей Маадыр-оол, Ховалыг Танов болгаш өскелерни-даа Дакпай Ховалыгович сактып, оларның дугайында хүндүткел-биле чугаалап орар. Шанчының ховуларынга кады тараа ажаап чораан болгаш амгы үеде Улуг-Хем районунуң агроүлет. пүр каттыжыышкынында ажылдап турар Павел Темир-оол мынчаар чугаалаар:

Мени механизатор кылдыр өөредип каан башкым —Дакпай Ховалыгович Меңниг-оол, Ооң-биле кады Шанчының ховвузунга хөй чылдарда ажылдаан мен. Хову кораблинге олурупкаш, Шанчы ховвузунуң далай ышкаш кызыл-тазын ажаап эгелээнде, Дакпай акывыс ырлап, хөөмейлеп чорда магалыг-ла. Комбайнынга ол кедергей янак, ону мактаан бөдүүн сөстери сагыжымга артып калган:

Шанчының шаттарынга
Шаптык билбес
комбайным,
Шаанак дег тарааларын
Ширбий кезер комбайным.

Дакпай Меңниг-оол 1972 чылдың дүжүт ажаап алмышкынынга базо шалыпкын ажылдаан. Ол декабрь айда күрүениң бедик шаңналы—«Хүндүлелдиң Демдээ» орденбиле шаңнаткан. Чээрби чыл дургузунда «Найырал» сов. хозка комбайнерлеп ажылдаан сөөлүнде, 1985 чылдың июльда пенсияже үнген. Ынчалзажок хоочун механизатор зм-да ажылдавышаан.

1986 чылдың чазынында «Найырал» совхозка «ЭНС-1200» деп маркалыг чаа комбайнынарны берген. Ону Кызылдан чедип алыры-биле болук механизаторларны сов. хозтан чоруткан. Оларның бирээзи — Дакпай Ховалыгович. Колдуунда автомат-биле башкарар нарын керекселдерлиг чаа комбайнны хоочун механизатор дүрген шиңгээдип ап, төрээн совхозунга келгеш, ыяк кылдыр эптеп, четчелзон соонда, эрткен чылдың дүжүдүн ажаарынга идепкейлиг киришкен. Ол хүнде 18 гектардан эвээш эвес тараапы кестирип, нииитизиби-ле 416 тоннаны бастырган.

Кажан «Найыралга» дүжүт ажаалдазы доозулган сөөлүнде, «Ак-Туруг» совхозтуң механизаторларынга дузаалажыры-биле Дакпай болгаш ооң өөрү 10 комбайныыг Улуг-Ховуга чеде бергеннер. Хоочун механизатор кожазы совхозтуң механизаторлары-биле кады башкы харга чедир ажылдаан, «кан» аъдын мунуп алгаш, мынчаар ырлап, тайга чоогунда Улуг-Ховунуң, Ооруғиуң арыг агаарын тыныш чораан:

Ооруғиуң делгеминге
Оожургал чок комбайным,
Олбук ышкаш тарааларны
Оргу кезер комбайным.

Хоочун механизатор Чаа-Хөлде өг-бүлези-биле чаагайжыдыр туттунган үш өрээлдиг делгем, чырык бажында чурттап олурар.

А. ДҮГЕРЖАА.

Шынар—ажылдың көрүнчүү

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР

Амгы үеде аныяк-даа, улуг назылыг-даа кижилер эптиг эксизин кедиксээр, өң-чүзүнүнче, шынарынче сагыш салыр апарганын эскерер бис. Ынчалзажок садыг-магазинчерде ядык-хеп дээш өскедээ чугула хереглелдиң янзы-бүрү бараанарының шынары чогуур деңнелиниде эвес, үр эдилеттинмес болурун айтыр апаар. Чижээлээрге, эрткен чылын Кызылга 20 рубльдиң майыктаажын садып алгаш кеттим. Неделя хире кедип чорумда, даарашкыларындан оон-моон сөөтүүлей берген. Ол ядыынын мастерскаяга септедип алган мен, ооң соонда беш-алды хонганда, даарашкылары база-ла сөөтүүлеп калган. Ол-ла чылдың күзүнүнде ишти чылыг майыктааш садып кеткен мен. Ай хире кедип чорумда, резинна улдуңу доора одурлуп калган. Ооң соонда 33 рубльдиң даштыкы маркалыг майыктаажын садып алдым. Дүвүнге кидис салгаш, дүктен аргаан чылыг ук-биле күзедир кеттим. Ам ону ийи чыл ажыр кедип тур мен.

Тос-он харлыг оолдарывыска чылыг майыктааш садып бээр дээш, «Детский мир» магазинниге баарывыска, делгиирлерде идик хөй-даа болза, таварыжыр идиктер тыппадывыс. Кызыл хоорайның үлетпүр барааннар магазининериниде алгы заводундан кидис идик кылыр цехтен киргеи идиктериң шынары куду. Хончүзу алгыг, улдуңун хол-биле тударга, ойбайлайнып турар, даштыкы хевири безин багай. Мындыг шынары багай бараанарны хыналда комиссиязы чонга үндүрүп садары-биле чүге чөпшээреп турарыл? Кым бүрүүлүгүл? Чүгүлә хереглелдиң бараанарын бүдүрүп үндүрүп турар дазаныкла фабриказы, алгы заводу база өске-даа бүдүрүлгелер шынарже кол кичээнгейни салып, ажылынын эде тургустунуушкунуң база дүргедээшкинниниң базымыынче кииреп үезин келген эвес бе?

Өг-бүле амыдыралынга эргежок чугула хереглелдиң бараанары — соодукчу, телевизор, даараңгы болгаш хеп чуур машиналар сөөлүг чылдарда аажок багай шынарлыг апарган. Олар кезек када ажылдап чоруй-ла, бир-ле кезээ үрели бээр. Чижээлээрге, өңнүг телевизорларның эдилели кеди чок, дораан үрелир. Бо бүгүнү херек кырында Кызылдың телевизор септээр ательезинден көрүп болур. Бис «Аялга» магазининден «Рекорд-В312» маркалыг телевизор садып алырывыска чыл четпээнде-ле үрели берген. Септеткен соонда, кайыдаа программага көргүзери шоолуг эвес, чырыы бүдүргүн, үргүлчү-ле шокарайнаар апарган.

Садыгжылар чон-биле тудуш ажылдаар чүве болганда, чонга бедик культурлуг бараан болуп, совет садыгның дүрүмүн шыңгыы сагыыры черле чугула. Ындыг турбуже, «Саян» үлетпүр бараанар, № 50, 38 аъш-чем барааннар магазининериниң садыгжыларының чамдык аныяк садыгжылары садып алыкчыларга әәлдек эвес, каржыхажагай, ажаы-чаңын көргүзер. Шынап-ла, маңаа кымнар-даа келир. Ада-чурттуң Улуг дайынының кирижикчилери, күш-ажылдың хоочуннары, назылап кыраанар, уруг-дарыын эдерткен не-хереөженнер, малчыннар дээш оон-даа өске. Магазинnерге баргаш хереглээн бараанарыңың бар, чогун айгыларга, чамдык садыгжылар «Бистер каичап билир бис» дижир. Баартак артында турар болганда, чүүүң бар, чогун баш бурунгаар билген турар болгай. Салып алыкчыларга таптыг билдингир харыыны бөзэри албан. Садып алган бараанны саазынга ораап бээр чаңчыл чамдык садыгжыларда уттуидуруп турар таварылга база бар. Культурлуг ёзу-биле саазынга ораап бербес. Садып алыкчыже бөле-хаара туткаш, кэрээ ажыт октаптар садыгжылар кайы-даа магазиннерде бар.

Амгы үеде чүгүлә хереглелдиң хеп чуур, дараңгы машиналар дээн ышкаш бараанарны чонга массалыы-биле чедиштир сатпайн турар. А кажан магазинге киирип кээрге, ону садып алыр арга чок. Чүге дизе оларны чүгле Ада-чурт дайынының инвалидтеринге садар чүве дээш анаа садып алыкчыларга шуут сатпайн турар. Үлетпүр бараанар магазинериниде үр үеде туруп турар, өң-чүзүнү таарымча чок, даараан шынары багай күскү пальто, тоннар, чеци чок дүктүг хөректээштер дээш улус албас өске-даа бараанар бар. Мындыг сайгартымнас бараанарны бир-гээр көрүп, өртээн чиигедип, комчээн алыры күзенчиг.

Үстүүле айыттынган четпестерни чайладыр, садып алыкчыларга таарымчалыг байдалдарны тургузар, оларның негелде-хереглелдериге дыңнангыр, эвилеп-эалдек болур чүрүмүнү сагыыр дээш республиканың Садыг министерствозу, ооң удуртулгазын, да туруп турар хей санның садыг организациязы садып алыкчыларның негелдезинге дүүштүр эде тургустунуп ажылдаарын үе иеген келген эвес бе? Бараанның шынарының талазы-биле республиканың Улусчу контроль комитеди, бүдүрүлгелерде, организацияларда контроль белүктери, онда хей санныг контролерлар, телевидение, радио база редакцилар төлээлери каттышкан рейдиден организастап, боттуг хемчегларни алыры негеттинип турар.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.
Кызыл хоорай.

делегей медээлери

ЧАА КӨВҮРҮГ

ХАНОЙ. СЭТА-ның корреспондентизи Андрей Низамутдиновтуң дамчыканы болза, Лангшон дээр соңгу провинцияда Кикуиг хемни кежир көвүргүнү тударын планда көрдүнген хуусаадан эрте — революцияның баштыңчызы, хамаарышпас Вьетнамның баштайгы президентизи Хо Ши Миниң төрүттүнген хүнүнден бээр 97 чыл оюнда дооскан.

Бүгү чуртту соңгу чүгүнден мурнуу чүгүнге чедир эрткен Вьетнамның кол автомобиль оруу болур бир дугаар оруктап машиналарның үзүктел чок шимчээшкинин узуну чүс метр ажыг чаа демир-бетон көвүргүг хандырып турар.

Көвүргүг тудугжулары болгаш автоорук тудугжулары бодунуң күш-ажылчы чедишкиннерин бүгү чуртка демдеглеп эрттирген төгүлүг хүнге тураскаатткан. Ол көвүргүлеп транспорттуң баштайгы коштары эрткен.

Даарта-Африканың Хосталга хүнү

Мурнуу Африка Республиканың полициязы Исхаппесбург хоорайда университеттиң 120 студентизин тудуп хоругдаан. Олар чурттуң парламентизиниң «ак» палатазынга болган соңгулдаларга удурланыышкынны кылганнар. Африканың үүгле ак сеткилдиг кижилериниге соңгудар болгаш соңгуүр эргени берген болганындан күрүнеин эргелеп башкарарынга ол чурттуң үндезин чурттакчылары киришпейн турар. Студентилер ындыг соңгулда чурумунга удурланып, чыскаал кылырга, полицейжилер оларга удур карак чажы төгүлдүрер газты ажыглап, хымчылап эттээт.

ЧУРУКТА: студентилерниң удурланыышкын чыскаазы.
СЭТА-ның фотозу.

КЫЖАНЫГГА БОЛГАШ АГРЕССИЯГА ЧӨРУШТУР

Май 25-те демдеглээр Африканың хосталга хүнү делегей төөгүзүнде тураскаалдыг хүн. Ол хүн 1963 чылда диптиң 30 чуртунуң күрүне болгаш чазак баштыңчылары Аддис-Абебеге тургузукчу конференциягa Африканың Чаңгыс эвиниң Организациязын (АЧО-ну) тургускан. АЧО-ну тургусканы Африка күрүнелериниң колониалдыг дарлалды узуткал чок кылырынга, империализмге, неоколониализмге, расизмге болгаш апартеидке удур, политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чорукту чедип алыр болгаш быжыглазы дээш демиселге Африка күрүнелериниң күженишкиннерин сырый каттыштырарының эгезин салган. Амгы үеде 50 ажыг күрүне АЧО-да кирип турар.

«АЧО-ну тургузарының планын ажылдап кылын турда, делегейге хөй бөлүктер ол планнар бүтпейн баар деп баш удур чугаалап турганнар. Организацияны тургусканының соонда, ол-ла бөлүктер АЧО үр ге шиттинде туруп шыдавас деп бадыткааннар. Ынчалза-даа АЧО чүгле диниг артып калган эвес, харын бодунуң оруундa бергелерни чедишкинниң-биле эртип турар» деп, Эфиопияның «Аддис земен» солуну бижээн. Амгы үеде барын чүктүң массалыг информациязының чепсектери АЧО «бодунуң үезин чурттап эрткен», «ону болдурган объективтиг байдалдар ам чиде берген» деп бүүредирин оралдажып турар.

Ынчалза-даа ол ындыг эвес. АЧО Африканың бот-тускайлаң болгаш депшилгениң оруу-биле хөгжүүрүн хандырарының дээштиг чепсээ болуп артпышаан. Ооң индиринден, чижээлээрге, делегейге чаа экономиктиг чүрүмну тургузарын иеген турар. Ындыг иегелде Африканы «бодунуң эң чүгүлә эрге-ажыктарының девискээри» кылдыр санап турар америк болгаш өске-даа тергиидекчилерге таарымча чок болуп турар. Кыжаныышкынның болгаш шериг талазы-биле албадаашкынның аргазы-биле олар Африканы база катап дужап алырын ораладжып, ооң улустарын үптээриниң күселиг биле корпорацияларга артык улуг кончаа алыр эргени эгидип бээрин күзеп турарлар. Барын чүктүң монополиялары араатанзыг хөделишкиннери-биле экономиктиг «дузаны» албадаашкын чепсээ болдуруп, аныяк күрүнелериниң экономиктиг бергедээшкиннерин улам ханыладып турар.

Сөөлгү чылдарда АКШ, Франция, НАТО-нуң өске-даа күрүнелери боттарының хоралакчы ажыл-чорудулгазын күштелдире берген. Рейганың администрациязының неоглобалисчи угланышкыны Африкада байдалды баксырадырынга, эрги маргылдаалардың улам-на ханылаарынга чедирип, чаа маргылдаалары болдуруп турар.

АКШ-тың элчиниериниге болгаш ТРЭ-ниң резидентураларынга тараткан «АКШ-тың чазактың албан черлериниң политиктиг болгаш чажыт операцияларын чурт иштинге болгаш даштыкыга эргелеп башкарары» деп чажыт документизе хоралакчы операцияларны кылыр черлер кылдыр Анголаны, Эфиопияны, Мозамбикти, Мадагаскарны, өске-даа чурттарны киирген. АКШ Анголага удур чөңгээлээшкиннерни үндүрүп келген. Каминде (Заирниң мурнуу чүгү) америк баазаны тургузуп турар. АКШ-тың ТРЭ-зи Унитаның дээрбечилеринге боо-чепсекти берип турар. АКШ-тың болгаш Мурнуу Африка Республиканың тускай албан черлери Мозамбикке, Замбияга болгаш өске-даа чурттарга удур террористиң хөделишкиннерин ооң башкарып турар.

Хамаарышпас африка күрүнелери интернационалчы хүзээлгезинге шынчы болуп, Африканың национал конгрезиниң болгаш Мурнуу-Барымын Африканың улусчу организациязының удуртулгазы-биле хосталгага болгаш хамаарышпас чорукка боттарының эргелерини камгалап турар Мурнуу Африканың болгаш Намбиязының улустарынга деткимчени көргүзүп турарлар.

Улустарның хосталгазы дээш демиселди АЧО тайбың болгаш бүгү-ниити айыыл чок чорук дээш демисел-биле холбаштырып көрүп турар. Тургузукчу конференцияга-ла «бүгү-ниити боо-чепсекти дүжүрери» деп тускай резолюцияга Африканы ядролуг чепсек чок зона болдурарының, ядролуг чепсекти узуткаарын, ол дипке шериг базаларын чок кылырының сорулгазын салган: Африканың күрүнелери интернационалчы хүзээлгезинге шынчы болуп, Африканың национал конгрезиниң болгаш Мурнуу-Барымын Африканың улусчу организациязының удуртулгазы-биле хосталгага болгаш хамаарышпас чорукка боттарының эргелерини камгалап турар Мурнуу Африканың болгаш Намбиязының улустарынга деткимчени көргүзүп турарлар.

Улустарның хосталгазы дээш демиселди АЧО тайбың болгаш бүгү-ниити айыыл чок чорук дээш демисел-биле холбаштырып көрүп турар. Тургузукчу конференцияга-ла «бүгү-ниити боо-чепсекти дүжүрери» деп тускай резолюцияга Африканы ядролуг чепсек чок зона болдурарының, ядролуг чепсекти узуткаарын, ол дипке шериг базаларын чок кылырының сорулгазын салган: Африканың күрүнелери интернационалчы хүзээлгезинге шынчы болуп, Африканың национал конгрезиниң болгаш Мурнуу-Барымын Африканың улусчу организациязының удуртулгазы-биле хосталгага болгаш хамаарышпас чорукка боттарының эргелерини камгалап турар Мурнуу Африканың болгаш Намбиязының улустарынга деткимчени көргүзүп турарлар.

АЯН-ЧОРУК ДУГАЙЫНДА

ХАНОЙ. ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Нгуен Ван Линьниң Совет Эвилелинге албанның найыралдыг аян-чоруунуң дугайын Вьетнамның топ солуннары бижип турар. Совет коммунистер, совет улус вьетнам улус-биле кажан-даа кады чораан болгаш ооң чептүг демиселинге дузалаазары-биле бүгү-ле шыдаар чүүлдерни кылып чораан дээр дугайында М. С. Горбачевтуң үгээазын ВКП ТК-ның органы «Ньи зан» солуи онзалап бижээн. Бо хүнүң негелдезинге дүүштүр кады ажылдажылганың тургузуун болгаш хевирлерни чоокшулаштыраарының эргежок чугулазының талазы-биле ийи партияның үзел-бодалдарының нииитилешкээн парлалга демдеглеп турар.

СЭКП, Совет Эвилели-биле эп-сеткил каттыштырылгазы болгаш кады ажылдажылга ВКП-ниң болгаш вьетнам күрүнениң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының кол чүүлү болгаш үндезини принцини болур деп, ВКП ТК-ның органы бижээн. Ийи чүрттүң найыралы болгаш деминг хөделишкинни вьетнам улустуң чедип алган тиилелгезиниң кол фактору болган. ССРЭ-ниң делегейниң бүгү депшилгелиг күштериниң кончуг улуг бүгү талалыг деткимчезиниң ачызында, вьетнам улус бодунуң төрээн чүрттуяуңун хосталгазын, хамаарышпас чоруун болгаш чаңгыс эвин камгалап алган.

ССРЭ-де чоруп турар бүгү талалыг эде тургустунуушкун социалистиг тургузуушкунуң ёзулуг школазы болур. ВКП-ниң VI съездизиниң соонда, Вьетнамда эгелээн чаартылга чорудулгазында ол күштүг идиг болур. Бистиң партиявыстың болгаш улустарывыстың аку-дүмалыыкы найыралында марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң принциптери чайынналчак илерээшкинни алган деп, түңнелиниде ВКП ТК-ның органы онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

● **РИМ.** Марке область Италияның коммунистиг партияның федерациязының секретары Альдо Амати Пезаро хоорайның мэри кылдыр соңгуткан. Ону социалистер, социал-демократтар болгаш республиканчылар деткээн. А. Амати муниципаллыг джунтаны — ол черниң ботэргелелиниң күүсекчи органын баштаан. Ук орган үүле компартияның төлээлекчилеринден тургустуган. Июнь 14—15-те чүртка хуусаа бетинде болур бүгү-ниити соңгулдаларга сенаторга кандидат кылдыр ИКП-ниң депшидип үндүргени Джорджо Торнатини мэрниң албан-дужаалындан ол солаан.

ГАВАНА. Национал тараачын эвилелдиң инициативазыбиле Сан-Сальвадорга болган тайбың марыжының киржикчилери Дуартениң реаксылыг ёзу-чуруумунуң доп-дораан халажырын негээн. Ук марш көдээ ажыл-агый хөгжүлдезиниң банкызының базыңының чанынга чыскаал-биле төнген. Сальвадорнуң Америка. же угланышкынныг эрге-чагыргазының улуска удур экономиктиг политиказын тараа. чыннар шиитпирлин-биле буруу шаап, дүжүт чыып алырынга болгаш чер участокталаан. Ук коалицияда Португалияның компартиязы, Португалияның «ногааннарның» экологтуг партиязы болгаш чүрттүң партиа кежигүнү эвес сураглыг ажылдакчылары кирип турар.

Республиканың хуралынга депутатка кандидаттарның ийыысылалдың соңгулда округунуң дазызын ПКП-ниң чиңгине секретары А. Куньял, чүртта улуунуң талазы-биле ийиги черни эелеп турар хоорайы Портудан ПКП ТК-ның Политиктиг комиссиязының кежигүнү К. Кошта баштап тураргар.

Парлалга конференциязынга чүве чугаалап туре, демократтыг чаңгыс эптиг коалициязының бүгү депшилгелиг ажылдакчылары ёзулуг демократтыг, ажык шинчизиин К. Кошта демдеглээн. Ол коалициядан республиканың хуралынга соңгуткан депутаттарның кол сорулгазы — португал ажылчы чонның эргелерин быжыы-биле болгаш чайгылыш чокка камгалаары, иитилелде ылгай көрүүшкүнге таварыш турар хереөженнериниң болгаш аныяктарның дугайында сагыш салыры болур деп, ол онзалап демдеглээн.

● **ПХЕНЬЯН.** Көрейни катыштырарын «либерал демократияның» үндезининге, өскээр чугаалаарга, чүрттүң мурнуу чүгүнде туруп турар чурумнуң үндезининге ботандырып чорудар ужурлуг деп, мурнуу көрей төлээлекчилериң медеглели чугаалажыышкыннар кылырында ойталаазы болгаш «коммунизмни тиилзэриниң оруу-биле катап таттыжарының» буурап батказ өөредиинче катап ээп келгени болур. Ол дугайын Көрей Улус-Демократтыг Республиканың төрээн чүрту тайбың каттыштырар талазы-биле комитеттиң оиза калбартказ хуралынга ооң киржикчилери медеглээннер. Хуралдың киржикчилери көрей улустуң иштики херектериниге холгаарлаш киржирин соксадырын, Мурнуу Көрейден америк шериглерни болгаш ядро. луг чепсекти үндүрерин АКШ-тан негээн. Ямзы-бүрү чүрттарның чазактары, политиктиг партиялары, хөй-ниити организацияларга көрейлериң чугаалажыышкын чорудары, чавырлыышкын болгаш чүрттү тайбың каттыштырары дээш демиселин идепкейлиби-биле деткиниринге идегелди илереткен.

● **МАПУТУ.** Мозамбиктиң найысылалыында Африканың португал дылдыг чүрттарының даштыкы херектер министрлериниң эдлчеглиг хуралы доозулган. Ооң киржикчилери эрткен чылда Ангола, Гвинея-Бисау, Кабо-Верде, Мозамбик, Сан-Томе болгаш Принсипи аразында кады ажылдажылганың түңнелдерин чугаалажып көрген. Олар «беш» күрүнениң дээди деңнелге болган чедиги конференциязынга материалдарны белеткээн. Португал дылдыг күрүнелериниң баштыңчыларының бадылаар документилериниң аразында 1987—88 чылларда хөделишкиннериниң программазы киргеи. Дээди деңнелге болган ук ужуражыышкынга Мурнуу-Африка Республикада апартендти, узутказары дээш, Анголада болгаш Мозамбиктеррорисчи бөлүктериниң ажыл-чорудулгазын соксадыры дээш деминг хөделишкиннериниң айтыыглары ээлээн.

● **НЬЮ-ЙОРК.** Уран чүүлдүң болгаш литератураның америк академиязының хүндүлүг даштыкы кежигүнү кылдыр совет шүлүкчү Евгений Евтушкенко соңгуткан, АКШ-тың культуразының кол ажылдакчыларының ол каттыжышкынының чыл санында болур байырлыг хуралында ол дугайын чарлаан. Ооң-биле кады ындыг бедик атты Ирландияның сураглыг чогаалчызы Эдна О'Брайенге болгаш Италияның сураглыг чурукчузу болгаш хөй-ниити ажылдакчызы Ренато Гуттузога тывыскаан. Евгений Евтушенко-биле кады уран чүүлдүң болгаш литератураның америк академиязының хүндүлүг даштыкы кежигүнериниң сынына совет шүлүкчүлер Белла Ахмадулина болгаш Андрей Вознесенский база кирип турар.

(СЭТА).

СИБИРЬ: ПОЛЮС ЭКСПЕДИЦИЯЗЫ

Май 21-де «Сибирь» атомоход бортундан шинчилел ажылдарынга ажыглаар хейбиле боолаар пушкалардан үүс даапташкынны кылган. Дан бажында болган ол садготту салдап чоруур бирги «Соңгу полюс» станциязының 50 чыл болганынга тураскааткан. Соңгу широтаның 87 градузундан соңгаар дош адаанда чыдар черлериң ханы каъттарын делегейде эң баштай шинчилээн экспедициянның геологтары чартык үүс чыл мурнунда папанинчилериниң эгелээнин улуг шинчилел ажылынга тураскаадып байырлал салюдун кылганнар.

1937 чылдың май айының ол хүнүнде бистиң чуртувустуң географтыг соңгу үүгүнге М. Водопьяновтуң ТБ-3 деп самолёдун хондургаш, бирги экспедициянның кежигүннерин дүжүргенин амгы экспедициянның кежигүннерин сактып чүгаалашкан. Ынчан ол хүн база-ла бөгүн ышкаш бүргегаймаар, бичии хаттыг турган. Долгандыр кайнаар-даа көөрге, дош-ла дош. Ынчан папанинчилериң самолет хондурган черинден 150 километр черде ам атомоход чедип келген. Ол үеде папанинчилериң кайы хире берге байдалдарда ажылдап турганың амгы шинчилекчилер магадап чугаалажып турар. Ынчан маңаа хөй эвес кижи келген. А бегун мында барык 300 хире кижи эжиндирип чедип келген. Эртемденнер, үжудукчулар, далайжылар дээш кандыг мергежилдиң кижилери мында келбээн дээрил. А бежен чылдар мурнунда И. Папанин, П. Ширшов, Е. Федоров, Э. Кренкель маңаа үе-дүүтүң орзагар доштарының аразынга бөдүүн дериг-херекселдер-биле шинчилел ажылдарын кылып, шынап-ла, эрес-маадырлыг ажылдап турганнар. Оларның хамааты хүдээлгезин күүседип, кадыг-дошкун агаар-бойдусту шыдажын эртип, Төрээн чуртуи алдаржытканы, шынап-ла, эрес-маадырлыг чорук. Төрээн чурт оларның ажылын ынчангаш бедин-биле үнелээн-даа.

Ол хүн бедик широтаже кылдынган рейстиң киржикчилери бүгү чурт-биле кады папанинчилериң юбилейжи хүнүн демдеглеп эрттирген. «Сибирь» ледоколга «Папанинчи хүннерин» организастаан. Ол хүннерни «Огонек» журналдың архивинден алган фото-чуруктар делгелгези-биле ажыктан. Ынчангы фото-чуруктар ол үениң дугайын бадыткалдыы-биле көргүскен. Ледоколдуң клубунга кежээ байырлыг хурал болган. Арктиканың болгаш Антарктидаиың эртем-шинчилел институдунуң директору, география эртемнериниң доктору Б. Крутских иletкел кылган. Соңгу доштуг океанның делгем девискээринге 50 чылдарның дургузунда чоруттуунуң келген эртем-шинчилел ажылдарының дугайын чугаалавышаан, ол бомбүрзектиң ээнзиргей бо делгем болгаш кезээ маңгеде дош-биле шыптынган чыдар девискээрин шинчилеп ажыдарынга совет эртеминиң кайы хире улуг рольду ойнаанын онзалап демдеглээн. Совет «Соңгу полюс» станциялары нииитизиби-ле 25 муң хонук иштинде соксаал чок шинчилел ажылдарын кылып, 130 муң километр черни салдап эткен.

(СЭТА).

ПОЛЮСТА ТУК

СОҢГУ ПОЛЮС. май 22. (СЭТА). Ол хүн Москваныбиле 13 шак турда, Соңгу полюстуң географтыг төвүнге совет кызыл тукту көдүрүп тургускан. Папанинчилериниң Соңгу полюсту шинчилел эгелээниниң 50 чыл юбилейин таварыштыр бөмбүрзектиң чип-чиге тейинде ол тукту көдүргеи.

«Сибирь» атомоходтуң шинчилел эспедициязының эртем. деннери Октябрьның 70 чылынга тураскаатkан эртем ажылын үргүлчүлеп турар.

ХЭЭЛИНИ СОЙГАЛААН

Президент Рейганның чазак баштап келген үезиниң дургузунда ооң администрациязының чүс ажыг улуг эргедужаалдыг кижилери хоойлу үүлгедиглер кылып турганы дээш буруудаттырган. Ол дугайын Американың «Таймс» журналы бижээн. Ындыг чоруктуң чылдагааны чүдел дээрге, президент Рейганның болгаш ооң администрациязында ажылдап турар кижилериниң хээли алыксаар болгаш хоойлу-дүрүм тоовас чоруунда деп ук журнал бижээш, аңаа хамаарыштыр элээн хой чижектерни көргүскен.

Сөөлгү ийи чылда чазакта ажылдап турар 40 ажыг улуг дужаалдыг кижилериниң хээлиан, дүрүмге удур чоруктарны кылганын журнал чижек кылдыр көргүскен. Оларның бирээзи Рейганның чоок кижизи, юстиция министри Эдмин Миз «Уэдтек» дээр машина тудуушкун корпорациязы-биле харылзаа тургузуп алгаш, чазак кежигүннерин хээлилеп тургаш, ол корпорацияга чазактың хөй акша-түңнүг чагыгларын берип турган. Миз 80 чылларның эгезинде Рейганның төвүлекчизи тургаш, ол корпорацияга 30 млн. доллар түңнүг чазак чагыын берген болгаш ол дээш эвээш эвес акша хээлизин алган.

КАНДИДАТТАРЫН САНАЛДААН

ЛИССАБОН. СЭТА-ның корреспондентизи Геннадий Петровтуң дамчыканы болза: Португалияның чөөн үзелдиг күштериниң соңгулда мурнуунуң каттыжышкыны —демократтыг чаңгыс эптиг коалициязы июль 19-та хуусаа бетинде болур парламент соңгулдаларынга боттарының кандидаттарының дацызын чарган. Ук коалицияда Португалияның компартиязы, Португалияның «ногааннарның» экологтуг партиязы болгаш чүрттүң партиа кежигүнү эвес сураглыг ажылдакчылары кирип турар.

Республиканың хуралынга депутатка кандидаттарның ийыысылалдың соңгулда округунуң дазызын ПКП-ниң ажылдакчылары ёзулуг демократтыг, ажык шинчизиин К. Кошта демдеглээн. Ол коалициядан республиканың хуралынга соңгуткан депутаттарның кол сорулгазы — португал ажылчы чонның эргелерин быжыы-биле болгаш чайгылыш чокка камгалаары, иитилелде ылгай көрүүшкүнге таварыш турар хереөженнериниң болгаш аныяктарның дугайында сагыш салыры болур деп, ол онзалап демдеглээн.

АНЫЯК ХОЙЖУЛАР ЫРЫЗЫ

Сөзү Ч. КАРА-КҮСКЕНИИ. Аялгазы В. ТАНОВТУУ.

Комсомолчу путёвкадан
Холга тудуп алыылыцар.
Кодаңнарже, кыштагларже
Хойжулар боол үнээлицер!
Аныяктар, далажыңар —
Ажыл бисти манай берди.
Невистин, адавыстың
Нэжин салгап алыылыцар.
Эгээртинмес малывыстың
Ээзи болуп чурттаалыцар!
Аныяктар, далажыңар —
Ажыл бисти манай берди,
Чазак, намның даалгазын
Чарыш салгаш
кылыылыңар.
Чалыы шаавыс изиг күжүн
Чазагай ишке өргүүлүцер!
Аныяктар, далажыңар —
Ажыл бисти манай берди.

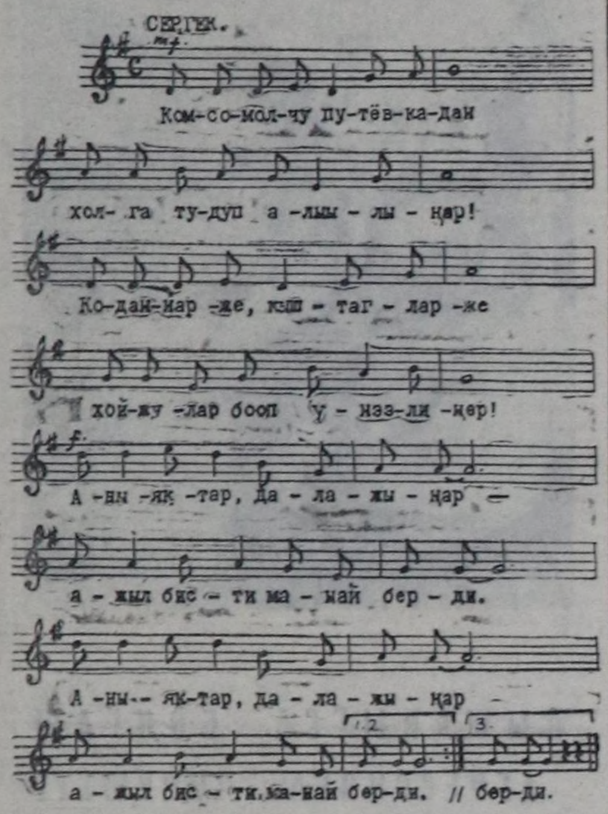

Улусчу чогаадылга көрүлдези

ЧАА ҮЕ-ЧАДАНЫҢ ЭРГИНИНДЕ

Улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалының көрүлдези уламчылап турар. Республиканың районнарыпдан келген бот-тывынгыр артистер найысылалдың хөгжүм-шиин театрының уран талантызын чонга бараалгадып, улуг-хүн санында кээп турганын билир бис.

Районнар көрүлде доозулган соонда, бот-тывынгыр коллективтериң концерт программазын жюри кежигүннери үнелеп, боттарының сүмелерин болгаш эки деп демделээн күүселделерни айыткылаан.

Жюриниң кежигүнү, хореография талазы-биле тускай мергежилдиг специалист, хөгжүм-шиин театрының кол балетмейстери Вячеслав Доңгак танцы-хореография талазы-биле көрүлдениң түңнелдерин номчукчуларга таныштырып тур.

— Чоннуң чогаадыкчы уран чүүлүнүң Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюнга тураскаатказын II Бүгү-эвилел фестивалының үезинде хой-хой бот-тывынгыр коллективтер боттарының күжү-биле тургускан танцыларны чонга бараалгаткан болгай, Вячеслав Октябрьович. Бо талазы-биле чүнү чугаалап болур силер?

— Бо көрүлдениң түңнели-биле алгаш көөрге, хореографияның болгаш танцының чаа агымы эгелээн кылдыр санаар, ону чла үе-чаданың тевии деп болур. Ол ышкаш чонуң, хореографияга сунидулуг кижилериниң, бот-тывынгыр коллективтериң сонуургалы улгаткан. Ооң херечизи чүл дээрге, бо фестивальга киржип келген коллективтерде бот-тывынгыр артистериң танцы номерлеринде масалыы-биле киржия турары. Мооң мурнунда чылдарда танцылаар дөрт эжеш кижилерни сценаже үндүрүп кээри безин берге турду, а ам чамдык коллективтер сес, он ийи эжеш танцы күүседикчилерин чыып алган болгулаардыр. Ол өөрүнчүг болуушкун.

Танцы күүседикчилериниң сцена культуразын эки сагыыр апарганын маңаа демделээри чугула. Бот-тывынгыр чамдык танцы коллективтериниң күүселделери профессионал танцы артистеринден дудак чок. Ол чүл дээрге „балетмейстерлериниң шудургу ажылының түңнелидир.

Чурттуң янзы-бүрү хоорайларында дээди болгаш орта-мак өөредилге черлериниң доозукчулары боттарының мергежилиниң аайы-биле көдээде барып ажылдап, чаа-чаа танцыларны чогадып турары бо көрүлдеден көскү.

— Силер кайы районнарның коллективтериниң экелген танцыларын бедик идейлүг-шынарлыг деп санаар силер?

— Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюн демделеп турар болганывыста, бо темага дүгжүп турар утка-шынарлыг танцы композицияларын Чөөн-Хемчик, Бай-Хем, Таңды, Бай-Тайга, Өвүр районнарының коллективтериниң экелеп бараалгатканын айтыр апаар. Чижээлээрге, Чөөн-Хемчиктен келген бот-тывынгыр хореография бөлүүнүң белеткелң бедик деңгеелде. Оларның «Хамнаарак» деп ыры-танцылыг көргүзүүүге, «Аныяктар танцызынга» жюри кежигүннери бедик үнелелди берген. Чамдык коллективтериң тургускан танцылары бодунуң алаан адынга дүүшпейн баар ийикпеазы танцының адын, утка-шынарын шыызыдып шыдавайн баргылаар-дыр. А бо коллективтиң тургусканы «Хову-шелдүң делгемнеринде» деп танцы бодунуң адын шыызыдып турар. «Аныяктар танцызы» шимчээшкин-даа аялга-даа талазы-биле танцының национал «чүлүүн» чидирбейн турар. Коллективтиң бодунга хамаарыштыр мындыг чүүлдү чугаалаары артык эрес. Өске коллективтерге бодаарга, Чөөн-Хемчиктиң танцы коллективи фестивальга массалыг чоруун көргүзүп турар. Коллективтиң удуртукчузу шагдан тура ажылдап келген, бодунуң ажылынга бердинген кижилериң бирээзи. Бот-тывынгыр коллективтерни доктаамал хаара тудуп алыры ындыг белен эвес. Ындыг болганда З. Балчырактың үлүг-хүүзу маңаа эвээш эвес. Ооң кады ажылдап турар эжи аныяк хореограф К. Ондар база-ла кызымак ажылдаан. Оларга бүгү деткимчени бээри күзенчиг. Чүгле оларга эвес, а өске-даа районнарда танцы талазы-биле ажылдап турарларга база.

— Өске коллективтерниң белеткелиниң дугайында чүнү чугаалап болур силер, Вячеслав Октябрьович?

— Бии-Хем районундан келген коллективтиң «Октябрь» деп танцы-композициязын, Ак-Довурактың «Таланка», Бай-Тайга районунуң «Чалыы-назыныңаялгалары», «Кара-кыштар самы» деп танцыларны солун болган. Ол ышкаш Өвүр районнуң Саглы көдээ Культура бажыңының коллективинде ажылдап турар С. Кара-Салдың «Моенiиң девии», «Савзаштар», Тожу районда О. Седейниң тургусканы «Тоора-Хем», «Азастың чечектери» деп танцыларын сонуургадым. Ынчалза-даа сөөлгү адаанывыс районнуң танцы коллективиниң күүселдезинде четпес чүүлдер бар. Ол чүл дээрге бо ийи танцы стильдаа, шимчээшкин-даа талазы-биле дөмейлешкек болуп турар. Тема эки-даа болза, оны чедир сайзырадып шыдаваан.

Оон ыцай Хову-Аксының «Элдек шыгыраан» деп уругларның танцы ансамбли-ниң белеткели кончуг кошкак болганындан, бодунуң адын бадыткап шыдавайн турар. Аңаа деңгеерге Таңдының «Пластика» деп танцы бөлүү бодунуң ол адын шыызыдып турар-дыр.

Мөңгүн-Тайга, Кызыл хоорай, Сүт-Хөл, Каа-Хем, Кызыл районнуң коллективи танцы талазы-биле кошкак белеткелдиң көргүскен.

— Моон ыцай танцы белүктерниге хамаарыштыр силерниң кандыг күзээшкинниерицер барыл? Танцы талазы биле республикада бот-тывынгыр коллективтер чаа үе-чаданың эргининде келгендицер...

— Ийе, чаа үе-чаданың эргининде эвес, а ооң эргиниң шагда-ла эртир база берген деп болур. Чаа танцылар тыптып турар. Ону амдаа дилеп тывар, чогаадыр апаар. Амыдырал бүрүнгээр сайзырап олурар болганда, танцы база чаңгыс үе-чадага турбас ужурлуг. Чаа хевирлерни, шимчээшкиниерни дилеп тывар херек.

Бистиң тыва танцыда амдаа кылыр ужурлуг шинтпирлеттинмейн турар айтыгылар хөй. Кол бергедеп турар айтырыг — тыва танцыла, ниити хореографияда чаңгыс угланышкын чок. Чаңгыс угланышкын-биле ажылдаар дээр болза, республиканың улусчу чогаадылга болгаш культура-чыдыышкын ажылының эртем-методиктиг төвүүн үазазынга эргелеп-башкарар төптү ажыдары чугула. Аңаа көдээде ажылдап турар хореографтарны чыгташ, чаңгыс угланышкынныг система ёзугаар ажылды чорудары ажыктыг деп болаар мен.

Бееседаны Ч. ОНДАР кылган.

Даарта—С. А. Ковпактың төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылы

УКРАИН ССР. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде, 1943 чылда, карпат рейдизи партизан шимчээшкининиң төөгүлүг арны болуп артып калган. Үк операция Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры Сидор Артемович Ковпактың командылааны партизан каттыжыышкыны-биле чоруттунган.

Рейдиниң код сорулгазы болза, немецтериң түр эжелеп алганы совет девискээрлерге партизан шимчээшкинин улам идепкейжидип, дайзының чазагдыг болгаш демир-оруктар шугумнарын база оске-даа түүлдерин чок кылыры турган.

Алдарлыг партизаннар маадырлыг болгаш коргуш чок чорукту көргүзүп, дайзының тылын Путивльден Карпаттар чедир эрткен. Олар көвүрүглерни, нефть шыгжамырларын чаза тепсип, складтарны өрттедип, дайзының тылынга могүдээшкин болгаш организас чок чорукту болдуруп, листовкаларны тарадып турганнар. Ынчалза-даа эжелеттирген девискээриң чонунга улуг тиилелгениң удавас келирин тайылбырлап, Кызыл Шеригниң чедиишкиннерин чугаалап берип турганнар.

Яремча хоорайга С. А. Ковпак болгаш партизаннарның карпат рейдизиниң дугайы тураскаалдарда болгаш кудумчу аттарында мөңгежиттинген. Ында партизан алдарының Музейи ажылдап турар. Ковпакчы — партизаннарның акы-дүңма хөорунге рейд үезинде өлген, чонуң ожээн негекчилериниң өндүр улуг тураскаалы бедип үнген.

ЧУРУКТАРДА: Делятин суурнуң ажылчы чону-биле С. А. Ковпактың ужуражып турары. (Яремча хоорайның партизан алдар Музейиниң фондузундан 1963 чылда алган чурук).

СЭТА-ның фотохрониказы.

СУГГА ДҮШПЕС, ОТКА ӨРТТЕНМЕС

Эргим Мергелдей! Бистиң Тожу районнуң Тоора-Хем суурда «сугга дүшпес, отка-даа өрттеимес» бир дарга бар. Ооң дугайында Силерже бижип, ооң чамдык төлеп чок аажыының дугайында дыңнадып көрзе дээн күзел бо демир-үжүктү сегирип алырыңе албадапты.

Ол дарганы Чернова дээр. Валентина Лаврентьевна. Ооң дугайында бижиирде, үстүнде эгени аңаа бодап албаан мен, чоокта чаагы таварылганы сактып келиримге, ол чайгаар мээң дылымга келди. Чүл дээрге май эгезинде, бир вторниктө төрелдер хүнү болуп турда, Чернова дарга эзирик чорааш, сугга дүшкен кижи-дир. Ону өске улус ушт-туп каан. «Эзирик кижи харын-даа дүжүп олбээн-дир, аас-кежиктиг төл-дүр» дижип, аңаа турган шываган-чылар тейлээн дижир.

Олар Чернованың «сугга дүшпедин» каяа билгеннер ийик аан. Тожу райпозун даргалап турар Валентина Лаврентьевна ажылдаар черинге арагалап, ажыл хүнүнде эзирик тургаш безин «сугга дүшпес, отка-даа өрттеимес» кижи болбазыкпе. Ол эрткен чылдан бээр безин (арагалаашкынга удур доктаал, шиитпир үнгеиден бээр ийи чыл болуп турар) ажылга эзирик, адак дээрге аажок чүдеп-баксыраан кээр чаңчылдыг апарган. Ону бадыткаар факт херек бе? Бо-дур: эрткен чылдың октябрь 12-де коммунист В. Чернова ажылдаар черинге эзирик келгеш, 16 шак үезинде-ле, складтан эзиртир суксунну алгаш, садыг киллизиниң эргелекчизи П. Рогалеваны, Л. Ворончихинаны эдерткеш, арагалаар дээш чоруй барган. А табельде бүдүн хүн ажылдап хүнээн деп демделеп кылып каан.

«Ындыг төлеп чок дарганы коллектив чүге тудуп турар чүвел, бодуңуң шыңгыы сөзүң сөглевес чүве бе», деп айтырарыңар чадавас. Шыдаар шаа-биле коллектив хемчегни ап турар, ынчалза-даа Чернова оон черле «артык» кижи болган. Чижек херек бе? Бо: эрткен чылдың сентябрь 18-те Тожу райпозунга профзвилел организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы болган. Санал бергеннер дарганы-даа дыка-ла шүгүмчүлээн, хуралдың секретары ол бүгү чүүлдерни шуптузуи протоколга бижип каан. Даартазында Чернова ол протоколду алгаш, бодуң шүгүмчүлээн одуругларны кайып каапкаш, «арыг тас» протоколду Кызылче киирип-кен чүве-дир. Оон туржук шүгүмчүлел дээш профком кежигүннери Н. Туева, О. Баркова оларны хөй-ниитичи ол даалгазын күүседиринден халаар дугайында айтырыг тургузуп туруп берген чүве-дир.

«Мындыг дүжүметсиг ажылдакчыны районнуң партия, совет органнары чүге эскербейн турар чоор» деп элдепсинериңер чадавас. Олар бо байдалды тергиин эки билирлер. Олар Черионовага күш четпестер. Чүге дээрге... боттары оон араганы аптар болбазыкпе. Склад эргелекчизи Л. Мозгалевская бир катап мынча дээн болгай: «Эзиртир суксунну тәлон чокка садып турган деп мени бууруудадып турар-дыр. Мен райпо даргазы В. Черновадың айтыышкынын өзугаар Н. П. Савинге, Т. Х. Монгушка берип турган мен...». Бо сөстерин Н. Туева мынча деп бадыткап турар: «Складтан арага садып алыр дээш Савин көстүп келирге-ле, Мозгалевскаяның чаштына бээр чаңчылын билир мен, а демги дарга ону дилеп-ле, дилеп-ле турар эвейикпе».

Черновадың «сугга дүшпезинин» кол чылдагааны бо ышкажыл. Районда удуртукчу даргаларга «членин» алган. Бо чылдың эгезинде арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссия республика найысылалыңдан келгеш, райпо даргазы В. Черновадың оң хонук хуусаа дургузуида ажылындан хостаар деп санал киирген. Ону райониүң удуртукчулары күүсетпээн, чүге дээрге Чернова—«сугга дүшпес-даа, отка өрттенмес-даа», Ойт, от дидим бе? Ийет, Чернова отка өрттенир эвес. Ооң орнуңга райпо пекарнязынга быжырган хлеб харын өрттенип турар. А ол өрттенген, азы чиглээн хлебти пекарня чоогунда оңгарга хөөп турар болдур ийин. Бо чылдың эрткен хүннериниң бирээзинде 327 булканы хөөп каапкан болгай. Оозун бодаарга, ук оңгарда та чеже тонна хлеб хөмдүнген.

«Чогум Тожу райпозунда ажыл-агый эки, бараанның ассортиментизи элбек боорга, даргазынга дыңнып чадап турар бе» деп бодаарыңар чадавас. Байдал ындыг база эвес. Эргежок чугула барааннар чедишпес болгай. Чижээ, ажыл-агый барааннар магазинниде турар ужурлуг бараанның чартыы чок, идик магазинниде 30 хире хевирниң бараяны чок... Ол бүгүнүң түңнелинде, бараан саарылгазында озулде чок, харын-даа бо чылын кудулап эгелээн.

Эргим Мергелдей! Мындыг даргавыс-биле моон соңгаар канчаар ажылдаар улус боор бис? Биске арга-сүмеден кадып көрүңер. Чүгле «хуучулар боттары шиитпирлээй аан» дивес силер. Чүге дээрге чоокта чаа хуучулар хуралы болган, аңаа чүгле Черновадың болгаш Савинниң чоок 20 шаа кижилерни чалаан, а өске «айыылдыг» болгу дег хуучуларга эжик хаалгыг болган болгай. Черле шыдан чадап каашкаш, Силерже бижидивис.

Т. ТАЙГА.

ЧҮТКҮЛДҮҮ-БИЛЕ ОНЗАГАЙ ЧОРААН

Кызылдың № 2 школазы. Найысылалдың Н. Гастелло аттыг парж аксында турар бо үш каът бажыңны дөртен чылдарның эгезинде улуг орус болгаш өске-даа нацияларның болгаш биче улустарның телээлекчилери туткаш, тыва араттарның ажы-төлүн өөредир школа кылдыр чаяап каан. Бо чылдагы доозукчулар — ооң дөртенги доозукчулары болур.

Дөртен чыл дургузунда ук школа дыка хөй кижини доостуруп үндүрген, ону санаар болза, чүс-чүс. Республиканың кайы-даа булуңуига баарга, «Кызылдың № 2 школазын дооскан мен» деп чоргаарал-биле чугаалаар кижилер хөй. Шынап-ла, ук школаның доозукчуларындан чонунга, күрүнезинге толептиг бараан боон чоруурлар хөй болгай.

№ 2 школаның баштайгы доозукчуларының дугайында бодап ора, ону ам сактыр кижилер ховар, ынчалза-даа таныыр, билир кижилериң чүректеринге кезээде арткан бир кижиниң дугайында бодап, ооң дугайында кысказыбиле таныштырар күзел төрүттүнүп келди.

Ону Александр Төгүй-оол дээр. Бай-Тайга чурттуг кижи. 1947 чылда ук школаны чедиишкинниг доосканнарның бирээзи, А. Төгүй-оол Ленинградче баштай чоруткан студентилериң база бирээзи болган.

«Ындыг сургуулдар-ла хөй болгай, ооң дугайында ам чүге чугаалап тур сен» деп айтырарыңар чадавас. Ында ужур бар. А. Төгүй-оол онзагай шынарлыг, амты аныяктарга өөредиглиг талаларлыг кижи. Хомудаңчыг чүве чүл дээрге, ол Ленинградтың Ленин орденниг Жданов аттыг күрүне университединиң IV курузунга тура халаптыг аарыгдан мөчээн. А ол ыя кыска үе дургузунда студент кижиниң чүткүлүнге хамаарыштыр үлегерлиг исти арттырган.

А. Төгүй-оол дугайында ооң башкызы, сураглыг эртемдеи-тюрколог Владимир Михайлович Наделяевтен баштай дыңнаан мен. Ынчан ол университеттиң студентилериниң бирээзин дуңмамга ужуражыр дээш, Нева кыдыында хоорайга аалдан чеде бергеш, Владимир Михайловичиниң бажыңына ийи хонгаш, Тывадан келген студентилер дугайында ооң чугаазын дыңнаан мен.

— Силериң чаңгыс черчурттугларынар шупту кызымак өөренип турар — деп, ол чугаалады. — А Александр оскелерден черле онзагай-дыр. Чоокта чаа «Тыва шүлүк тургузуун шинчилээним» деп ажыл бижидим. Шүлүк тургузуунуң кол-кол дүрүмнерин чедимчелиг айыткан ол ажыл дээш ону университеттиң хүндүлел бижибиле шаңнаан.

Өөредилгеге онзаланыры дээрге, кызымак чоруктуң түңнели деп, сураглыг эртемдеи ынчан чугаалап орган чүве. А. Төгүй-оол дыка ажылгыр, кызымак, эгелээн херээн эчизиниге чедирбээнде оожургавас кижи дээрзин Наделяев башкы-даа, ооң кады өөренип турган өөрү-даа чугаалаар чораан. Ооң үшкү курска тургаш бижээни «Тываларның үлегер сөстери болгаш чечен чугаалары» деп ажылы социал төөгүдүг болгаш лингвистиг план ёзугаар бижиттинген шинчилел болган. Ол дээш ВЛКСМ Ленинград хооркомунуң хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

Университетке болган конкурска ол база тиилекчи болуп үнген. Ол дээш бирги шаңналды 1250 рубль-биле кады тывыскан. Ол дээрге белен-селен кижиниң албаазы дыка улуг шаңнал-дыр. Ооң бижээни «Тыва тывызыктар» деп ажылы база чедимчелиг болган. А. Төгүй-оол дугайында В. М. Наделяевтиң сеткил ханыышкыны-биле бижээн чүүлү «Тываның аныяктары» солунга 1951 чылдың февраль 14-те үнген.

Амгы сураглыг тыва чогаалчы, 1947 чылда тоску класска өөренип турган Юрий Кюнзегештиң ынчангы «Сылдысчыгаш» солунга бижээн чүүлүнден каш одуруглардан көрүптээли: «...Чуруук тырттырыкчызы» деп шиинии боду очулдургаш, ооң ролюнга боду ойнаан. Мен бодаарымга, кижиниң талантызы школачы чылдарында хевирлеттинер. Частып орар чечек ышкаш, ол талант назынның чалыы үезинде көстүп келир болгай. Александр Төгүй-оолдуң быжыг шиитпирлиг бодалы бар».

А. Төгүй-оол дугайында хоочуи башкызының болгаш эжиниң үнелели мындыг. Ону таныыр, билир кижилер-биле чугаалажырга, А. Төгүй-оол бичче сеткилдии-биле, сонуургаачалы-биле, эртемсургуулга чүткүлдүү-биле онзаланыы чораан дижир. Бистиң аравыста мындыг мөзүшынарлыг ооллар, кыстар хөй-хөй, ынчалза-даа өөредилгезинге Александр шыкаш кызымак болуп, шүглүвер болза, база черле артык эвес, ынчангаш үлегер-чижек болуру-биле бо кижиниң дугайында номчукчуларга таныштырдым.

Н. КҮНЧҮН.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чаъс чагбас. Хаттың күжү секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 0—5 градус, хүндүс 14—19 градус чылыыр.

Чамдык черлерге дүне 1—6 градус соор, хүндүс 5—10 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, чаъс чагбас. Дүне 0—2 градус, хүндүс 17-19 градус чылыг болур.

Автооруктарга чаъс чагбас, көстүрү эки.

Медицина талазы-биле агаар байдалының ийиги хевири кадыкшылга хала чок болур.

КИНО

МАЙ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тайна двух океанов» 11.20, «Любовные письма с подтекстом» 9.30, 14.20, 18.20, 20.20, «Легко ли быть молодым?» 16.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Король и птица» 10.30, «Женщины шутят всерьёз» 12.00, «Двойник» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И еще одна ночь Шахерезады» 9.30, 11.10, 13.00, «Курьер» 15.00, 20.20, «Воспоминание» 16.50, «Короткие встречи» 18.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дайте нам мужчин» 10.00, «Зорро» 11.30, 14.00, 15.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Морозко» 14.00, «Покаяние» 15.50, 18.50 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: к/т: «Сказка об отважном кузнеце» 11.30, «Неукротимая маркиза» 13.00, 15.50, 18.30 шактарда.

ТВ

МАЙ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 —«Үе». 8.15—Бүт бомбүүнүң допчулалы. 9.00 — «Кызыл крест демдээниң адаа-биле». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары 11.55—12.00 — Медээлер. 15.50 — Медээлер. 16.00 — «Африка: экономика, политика, культура». Кинодопчулал. 17.00— «Көзпак дугайында бодалдар». Уран-чечен фильм. 1-ги фильм.— «Нәбат» 18.30 — «Хүнден хүнче. Партия райкому эде тургустуунушкун байдалында». Чарылгалыг долузу орулгазы-биле дуглаарыңче шилчээн Ставрополь крайның Киров районунуң коммунистериниң ажылының дүржулгазының дугайында. 18.45 — Бөгүн делегейде 19.00 — «Дүрге дээшкин». «Шынарның үнер дөстери». Продукцияның шынарын тодаралдыр ховар херекселдер дугайында. 19.35 —А. М. Горькийниң шүлелери. «Дерзилер». Фильм-шин. 21.00— «Үе». 21.35 — «Дерзилер». Фильм-шининг уланчызы. 23.05 — Бүт бомбүүнүң допчулалы. 23.50—00.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Депшиглериң демдектери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 —Төөгү. 8 класс. В. И. Ленинниң революсчу ажыл-чорудулгазының эгези. 9.05; 13.40 — Итали дыл. Телекөрүкчүлерге сүмелер. 10.05 — Ыяштан чонары болгаш ыяшка каасталга уран чүүлү. 10.35; 11.40 — Төөгү. 5 класс. Бурунгу Римниң культуразы. 11.05 — М. И. Глинка — «Вальс-фантазия». 12.10 — «Дөрттүң чүрээ». Уран-чечен фильм. 14.10 — Медээлер. 14.15— Көдээ ажыл-агый билиглериниң университеди. 15.00 — 16.00—Спортчу гимнастика. Европа чемпионады. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Социалистиг чаңыптың дээштии дээш». Часкы хову ажылдарының үезинде Кызыл болгаш Таңды районнарның хову ажылдакчыларының аразында чарыштыг организастааны. 18.40 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур». «Эде тургустунуушкунуңуң экономиказы». 19.00 — Уругларга фильм. 19.15 — «КЫЗЫЛ ТЕЛЕСТУДИЯЗЫНЫҢ ПОЧТАЗЫ». «Ол чергe шинтпирлеттинген». «Хемчеглер алдынган». «Юристиң консультациязы». «Силерниң дилээнер-биле ужуражылгалар». 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удулар, чаштар!». «Челээш». Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.30 —«Аас-кежиктиг дыка чоок». Уран-чечен фильм. (Румыния).

Адресивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информация киллдизиниң 2-20-60, культура киллдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуниүң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң гипографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3512.
ТС—00806.